РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III **СІЧЕНЬ 1935 РОКУ** **ЧИСЛО 1 (25).**

Історія вивчення складні.

Із усіх частин граматики найголовніша безумовно складня, бо займається життям живої мови, чому правдиво звуть її царицею мовознавчих наук. На жаль тільки, вивчено складню надзвичайно мало, — менше від усіх інших частин граматики, напр. фонетики й морфології. Давні греки добре розуміли значення складні, а тому багато працювали над нею. Батько складні, як науки, грек Аполоній Дискол, що жив і працював у другій половині II віку по Христі, позоставив нам надзвичайно цінну працю: „Про складню“ *(Περὶ συντάξεως)*, а в ній подав цілу систему цієї науки. Як знаємо, давні індійські вчені багато працювали над граматикою своєї літературної мови, санскрита; граматика їхнього вченого Паніні, що жив десь за чотири віки до Христа, надзвичайно цінна, мала великий вплив на вивчення фонетики в Европі; але, на жаль, складнею займається ця граматика зовсім мало, бо сам склад санскрита, з його системою зложення слів, не вимагав конечного знання складні. Через це індійська граматика не мала впливу на історію розроблення складні в Европі.

А далі не тільки за давніх віків, але й цілі середні віки нового робилося не багато, — в складні панував головно Аполоній Дискол. Нові часи для складні дали спочатку дуже мало, — ціла увага вчених ішла на фонетику й морфологію, як на найлегші й найдоступніші для вивчення частини граматики. Складня лежала й лежить мало що не облогом, а то головно з тієї причини, що вивчення її потребує великого знання мови в цілому, а до того вимагає й доброго методологічного стажу. Тому в мовознавчій науці запанувала фонетика, як найдоступніша з граматичних наук, і звичайно фонетикою закривається вся граматика, а з нею й складня.

Ось через це стан науки про складню не може похвалитися й тепер глибиною свого розроблення: у нас не встановлено ще змісту складні, складневі окреслення хиткі й неглибокі, не вироблено якоїсь міцнішої методи складневих праць, чому кожний учений трактує складню по своєму. Основа складні — складня простого речення — розроблена зовсім не глибоко; не маємо навіть остаточного окреслення, що таке речення, а від цього ж залежить і зміст складні, і методи її вивчення; зложене речення ціле лежить неторкане.

У цій своїй статті я коротенько покажу, як ішло вивчення складні у слов'янських народів. На жаль, на полі складні українська наука — поза Потебнею — зробила зовсім мало і ввесь час не була самостійна. Через це я мушу тут розповідати про історію вивчення складні у всіх слов'ян, а головно в Росії, бо наша мовознавча наука, як почасти й мовознавство інших слов'янських народів, аж до останнього часу йшла за наукою російською. Повної історії я не

подаю тут, спинюся тільки на головніших моментах вивчення складні.

Вивчення складні у слов'янських народів у більшості своїй не було самостійне, — воно звичайно наслідувало вивчення науки европейської, головно німецької. Не дурно твердять, що слов'янські народи мало здібні до глибокого філософського думання, — в ділянці складні, де якраз потрібний сильний філософський аналіз, слов'янські народи — поза працями Потебні та Шахматова — похвалитися не мають чим. Через це нові думки в ділянці складні звичайно появлялися поза слов'янами, і тільки пізніше приймала їх і наука слов'янська, як це побачимо з дальшого розділу цієї праці.

В XVI XVII віках перед у мовознавстві вели українці, давши низку граматик іще в XVI-м віці; але на складню уваги тут не звертано. Перший, хто в нас належно зайнявся складнею, це був Мелетій Смотрицький; в його граматиці 1619 р. знаходимо й складню в такому стані, як вона була тоді в науці европейській. Смотрицький був глибоким мовознавцем, і багато складневих питань він сам передумав і підпер слов'янськими прикладами. Його намагання відділити грецьке від слов'янського не йти по-сліпому за грецькою складнею свідчить про його вдумливість у питаннях мови. Граматика Смотрицького коло двох століть безконкуренційно панувала в мовознавчій науці й мала надзвичайно великий вплив на мовознавство всіх слов'янських народів. Усі граматики, що виходять по тому часі, довго мають на собі дуже замітні сліди впливу Смотрицького. На жаль тільки, історичні події скоро зовсім прибили українське мовознавство, так що воно в ділянці складні не дало нічого помітного аж до Ол. Потебні. Перед для цілого слов'яньства стало вести мовознавство російське.

Усі старі граматики звичайно ставили собі тільки практичну ціль, а на складню звертали мало уваги, бо ще не розуміли її змісту та завдань. „Россійская грамматика“ М. Ломоносова 1755 (1757) р. не принесла для складні багато нового, хоч у порівнянні з граматикою Смотрицького була безперечним і помітним кроком уперед, чому заступила її й мала великий вплив на слов'янське мовознавство (складня української граматики І. Могильницького 1823 р написана за Ломоносовим). З дальших мовознавчих праць над складнею треба згадати хіба граматику 1771 р. проф. А. Барсова, що почав ширше пересаджувати західньоевропейські знання до російської складні. Ломоносов і Барсов виразно розпочали чисто логічний напрям у дослідах складневих. А по цьому, з початку XIX-го ст. рівень слов'янської складні помітно росте, появляються вже й окремі праці на складневі питання.

З початком чеського відродження росте в Чехах і мовознавство, до чого сильно спричинився Йосип Добровський (1753-1829). Підо впливом Добровського повстає „Lehrgebäude der russischen Sprache“, Прага, 1820, А. Пухмаєра, де знаходимо вже багато цікавого й цінного складневого матеріялу. „Institutiones“ Й. Добровського вийшли 1822 р. й мали велике значення в історії мовознавства: складні тут відведено 90 сторінок (581-671), — це перший більш-менш повний курс старослов'янської складні. Хоч на Добровськім бачимо ще вплив Смотрицького, але він старанно використав усе, що тоді було зроблене в Европі в ділянці складні.

Одночасно з Добровським працює в Росії Олександер Востоков (1781-1864), але з початку над мовою старослов'янською, і тільки р. 1831-го виходить його „Русская грамматика“, де складні відведене вже дуже помітне місце (ст. 222-327). Граматика ця мала великий вплив на дальшу науку. „Грамматика руского языка“ Я. Головацького (складні нема) 1849 р. вся написана за Востоковим.

У цей час не тільки в російській, але взагалі в слов'янській науці запанували праці Миколи Греча (1787-1867), а його „Пространная русская грамматика“ 1827 р. дала вже широко оброблену складню на 220 сторінок. Не був це фаховий мовознавець, але те, що він дав із складні, стояло вище за все попереднє. Греч добре використав західньоевропейську літературу, чому всі праці

його з мовознавства для свого часу були останнім словом науки. Між іншим, наша граматика Вагілевича 1845 р. повстала під сильним впливом М. Греча.

Цілу окрему добу в вивченні слов'янської складні зробив Федір Іванович Буслаєв (1818-1897), професор Московського університету. Він глибоко зрозумів значення складні, а тому попильнував подати повну систему її. Року 1844 Буслаєв випустив двохтомову працю: „О преподаваніи отечественнаго языка", і в частині II. дав багато історичного матеріялу для складні. Через 14 літ, року 1858-го вийшов його славнозвісний „Опытъ исторической грамматики русскаго языка", що довгий час у цілого слов'янства вважався останнім словом науки, видержав багато видань (5-те р. 1881) і в багатьох місцях не стратив свого наукового значення ще й тепер. Другий том цієї граматики, §§ 106-288 ст. 1-374, присвячений складні. Ол. Потебня дуже високо ставив складню Буслаєва й завжди з нею рахувався; вона — пише Потебня („Изъ записокъ" I 63) — „пользуется у насъ заслуженною извѣстностью и во многихъ отношеніяхъ типична".

Граматика Буслаєва виросла під безпосереднім впливом европейської науки, а найбільше підо впливом Я. Ґріма й В. Гумбольдта. Найбільша заслуга Буслаєва — це його глибока історична метода, скрізь запроваджена до складні, чому його й уважають основником історичного вивчення слов'янського мовознавства. Власне історичний погляд, з'єднаний іще з помітним нахилом філософського вивчення мови, дали Буслаєву змогу написати такий цінний курс складні.

Друга корисна ознака Буслаєвої праці — величезне число прикладів. Вчитися мови й пізнати мову можна тільки на мові, тому Буслаєв повною рукою дає силу-силенну прикладів із історичних пам'яток, із народніх творів та з творів літературних; поруч цього — багато порівняльного матеріялу з мов: грецької, латинської й европейських. Цього всього матеріялу в Буслаєва так багато, що праця його ще й тепер дуже цінна для кожного дослідника складні. Як побачимо далі, головні дослідники складні — Міклошіч, Потебня й Шахматов — на число ілюстраційного матеріялу все звертали велику увагу. Додаймо ще, що р. 1861-го Буслаєв видав „Историческую хрестоматію церковно-славянскаго и древнерусскаго языковъ", а в ній була сила цінних синтаксичних приміток.

Свої синтаксичні окреслення Буслаєв робить, як то й до нього було, звичайно з логічного погляду, а своїм авторитетом він надовго вніс їх до слов'янської складні; по Буслаєві логіка взагалі запанувала над формальною граматикою, що допровадило до великого поплутання цих двох наук на шкоду обидвом.

Другою епохальною працею по Буслаєві був „Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen" (1868-1874 р. Франца Міклошіча (1813-1891). До своєї праці Міклошіч уклав величезну ерудицію з такою ж пильністю. Довгі роки працював автор над складнею, збираючи потрібний матеріял зо всіх слов'янських мов. Міклошіч має свій погляд на складню, відмінний від погляду теперішнього, і за цим поглядом склав цілу працю. Панівна метода праці в Міклошіча — порівняльна, чому його й звуть основником порівняльної граматики в слов'янській науці; на жаль тільки, Міклошіч дуже мало користався методою історичною, історичних дослідів над окремими складневими питаннями не робив, а це поважно зменшило ціну його праці. Як і Буслаєв, Міклошіч звернув велику увагу на пояснювальний матеріял для складні і подав його надзвичайно багато, особливо з мови народньої (з мови літературної — дуже мало); через цей матеріял праця Міклошічева цінна ще й тепер. У цій складні чимало українського матеріялу, — його подали йому учні-українці. Глибина досліду й багатство матеріялу надовго зробили Міклошічеву працю надзвичайно цінною. Українська граматика 1889 р. Ом. Огоновського написана за великим впливом цієї праці; під цім же впливом повстали й його „Studien" 1880 р.

Але Міклошічева складня мала помітні недостачі вже для свого часу: брак пси-

хологічного підходу до складневих явищ, відсутність ширшої історичної перспективи, занадта категоричність тверджень у невияснених питаннях, некритичне довір'я деяким своїм попередникам, — усе це виявилося в гострій критиці, що їй підпала ця праця. Delbrück висловився про Міклошіча, як про простого збирача матеріялу, що не дає потрібних висновків. А. Добіаш назвав цю складню „магазинъ примѣровъ, сгруппированныхъ подъ цѣлым рядомъ ярлыковъ, кое-какъ между собою связанныхъ, а то и вовсе не связанныхъ" („Опытъ симазіологіи" 1897 р. ст. 63). Сувору критику на працю Міклошіча дав і J. Ries (Was ist Syntax? 1894 р. ст. 19 45). На жаль і на шкоду, Міклошіч зовсім не використав для своєї складні перших праць Потебневих.

Самостійне українське мовознавство, як ми бачили, припинилося ще з Смотрицьким. Відроджене в XIX-м віці граматикою 1818 р. Ол. Павловського, воно розвивалося далі в Галичині, але це все були праці несамостійні, що якогось більшого значення в слов'янськім світі не мали. І тільки в 1860-х роках у творах Потебні українська наука відродилася з небувалою силою й глибиною.

Олександер Опанасович Потебня (1835—1891) народився в дворянській родині на Полтавщині, гімназію покінчив в Радомі, а університет у Харкові, де професорував ціле своє життя. Року 1862-го вийшла його праця: „Мысль и языкъ", що звернула на нього загальну увагу глибиною й свіжістю думки. Це власне були основні погляди Потебні на мову, погляди, що тримався він їх ціле своє життя. Хоч ця книжка й збудована на думках тодішньої німецької науки, головно Гумбольдта та Штайнталя, але Потебня надав їм своє власне філософське освітлення; книжка ця мала й має величезний вплив у мовознавстві східнього слов'янства.

Потебня глибоко займався питаннями слов'янської складні й часто читав в університеті відповідні курси. Із цих викладів і склалася славна праця цілого життя його: „Изъ записокъ по русской грамматикѣ", т. І-ІІ, 1874 р., друге видання 1888 р., т. III, посмертний, 1899 р. Для свого часу ця праця мала величезне значення, бо подавала те, чого слов'янська наука тоді ще зовсім не знала. Якраз тоді закінчена була друком складня Міклошіча, — вона багато втрачала власне через працю Потебні, бо відразу було знати, що праця Міклошічева в ділянці вияснення складневих питань — перестаріла ще до свого виходу.

Йдучи за Буслаєвим, Потебня скрізь подає величезне число прикладів, часом таке велике (особливо в т. III), що недосвідчений читач може й загубитися в нім. Потебня добре знав історичні пам'ятки, і завжди щедро цитує їх; ці історичні цитати дуже цінні, ідуть вони з найрізніших па'мяток із X-го віку починаючи. Потебня був глибокий історик мови, історичні цитати подавав на те, щоб зробити з них тонкі історичні нариси про окремі граматичні форми та складневі питання. Широка історична перспектива, освітлена до того психологічним і філософським поглядом, — питоменна ознака всіх праць Потебні; його „Изъ записокъ" — це, властиво, історична складня слов'янської мови. Історичні Потебневі вияснення такі глибокі що він часом (напр. при виясненні безсуб'єктних речень) пильнує показати нам сам світогляд давньої людини. Це власне те, чого так бракує складні Міклошіча.

Потебня глибоко знав народню мову як російську, білоруську, так особливо й українську. Українець з походження, Потебня був свідомим українцем, завжди студіював українську мову, багато про неї писав, — і це власне він перший поставив науку української мови на високий науковий ступінь. Завжди він дав в своїх писаннях численні українські приклади (народні головно із збірників Метлинського та Мордовцева, а літературні — з Котляревського й Квітки), подає їх дуже багато, а часом опирає свої висновки тільки на них, і цим власне він перший поклав основи наукової української складні.

Широко користується Потебня й методою порівняльною. Він був глибокий знавець мов стародавніх, а тому завжди подає приклади санскритські, грецькі,

латинські, готські; дає приклади й з мов німецької, французької, литовської, лотиської; глибоко знав мови слов'янські і всі їх цитує. У всіх працях його повно етимологічних екскурсів.

Крім цього, до всіх складневих питань Потебня підходив із глибокою психологічною аналізою, що давало йому можливість глибше розуміти явища живої мови. Вихований на працях Гумбольдта, Штайнталя, Гербарта, Лотце і ін., Потебня пірвав із панівним тоді (напр. у Буслаєва) логічним керунком і міцно оперся на аналізу психологічну. Взагалі ж Потебня ніколи не опускає з ока при своїх дослідах психології та семасіології а також і філософії мови.

Потебня подає свої численні приклади тільки на те, щоб зараз таки зробити з них потрібні висновки, а в висновках цих він скрізь глибокий і тонкий аналітик найтонших таємниць мовних, завжди має „открытые глаза на сокровенные изгибы языка" („Изъ записокъ" III 26). Потебня глибокий критик; обома руками брав він кращі думки західньоевропейських учених, головно німецьких, але завжди поправляє й доповнює їх; так, він критикує окремі думки Ґріма, Гумбольдта, Шляйхера й інших, і завжди його поправки слушні й цінні.

За часів Ол. Потебні в науці панували курси складні Востокова й Буслаєва, почасти Міклошіча, і він дав на ці курси найглибшу критику. Погляди Потебневі не сходилися з поглядами Буслаєва та Міклошіча, чому він на кожній сторінці поправляє їх; взагалі ж, читаючи „Изъ записокъ" Потебні, маємо враження, що він написав їх, як критику на сучасні йому курси складні. Між методою досліду Потебні й Міклошіча глибока й принципова різниця. „Міклошіч обмежує своє завдання вивченням еволюції граматичних форм самих по собі, а Потебня бере речення й дослідом його еволюції показує, як і в якім керунку змінюються в ньому граматичні форми" (Овс.-Кул., Синтаксис, 2 вид. ст. IX).

Глибиною аналізи мовних явищ у нас іще ніхто не перевищив Потебню; учень його, проф. Овсянико-Куликовський писав про свого вчителя, що той „лингвистъ-мыслитель, одинъ изъ самыхъ большихъ ученыхъ умовъ вѣка" („Русская Мысль" 1896 р. кн. 12 ст. 29). Це він поклав нові основи науки слов'янської складні. Ролю присудка в реченні, історію зв'язки, значення й долю багатьох синтаксичних форм перший глибоко вияснив Потебня; його розправа про відмінки, особливо про орудний, про число, рід, безсуб'єктне речення і т. ін. ще надовго позостануться в нас дуже цінними не тільки через багатий фактичний матеріял, але й через глибоке його освітлення. Потебня в своїх висновках усе стояв на фактах, і власне це робить його праці нестаріючими.

З деякими думками Потебні тепер можна не годитися, але йому завжди належить честь першого їх поставлення під критику. З історичної перспективи тепер видно й головні недостачі Потебневих праць. Найголовнішою з них треба вважати ту, що Потебня, великий і глибокий мислитель, зовсім не був систематизатором [1], а це й спричинилось до того, що він дав тільки „Изъ записокъ по русской грамматикѣ" (назва невідповідна), а не закінчений курс складні. Ціла ця найважніша праця його має характер полемічний, – поправки до чужих праць, головно Буслаєва й ін., тоді як безконечно важнішим було б створити закінчену систему складні. На жаль і на шкоду для цілої науки, — Потебня такої системи не дав...

Друга недостача праць Потебні, — його занадто темний та заплутаний стиль, часом такий неясний, що й фаховий учений не легко його розуміє. Не дбаючи про зовнішність праці, Потебня іноді подає таку силу матеріялу, що в нім легко заплутатися й не відділити цінного від неважливого. Головне від другорядного в Потебні взагалі ніде не відділене, і через це цінні думки його губляться в масі другорядного матеріялу. А деякі думки Потебневі позостаються зовсім неясні, бо ж цілої системи складні він не дав.

Власне оці дві недостачі й були причиною, чому Потебневі думки так по-

[1] Його „Изъ записокъ" не мають навіть списка використаних джерел.

волі ширилися й не захопили бодай цілого слов'янства. На жаль, ніхто не попильнував скласти з праць Потебні хочаб доброго реферата німецькою мовою, щоб зробити думки його доступними й для вчених, що російської мови не знають. І справді, Потебня подає силу таких думок, що стосуються до кожної мови, а це далоб добрий ґрунт для їх поширення [1]. Взагалі ці зовнішні причини перешкодили працям Потебні мати такий вплив, якого вони були варті. Відомий російський мовознавець - психолог Д. Н. Кудрявський, обороняючи Потебню від неслушних нападів Н.Н. Соколова, пише в „Психологія и языкознаніе" (1905, ст. 72) про Потебню: „Ставлю Потебню, какъ лингвиста, гораздо выше Вундта, и не только не считаю взгляды Потебни отсталыми, а напротивъ думаю, что знакомство съ его взглядами западныхъ ученыхъ и теперь могло бы ихъ освободить отъ многихъ ошибочныхъ воззрѣній", далі Кудрявський підкреслює, як високо ставив думки Потебні В. Ягіч.

Вплив Потебні на розроблення слов'янської складні був надзвичайно сильний і глибокий, — його праці стали за основні для кожного, хто далі працював над складнею; як це не дивно, — в Галичині на Потебневі праці не звернено жадної уваги, — йшли за Міклошічем, а це й наклало на граматичні галицькі праці тавро сухости та наукової відсталости, особливо по шкільних підручниках. Потебня мав не мало учнів прямих, а ще більше посередніх, що наслідували й продовжували працю свого великого вчителя. На жаль тільки, із безпосередніх учнів Потебні мовознавством займались не багато, — більше працювали в ділянці літератури.

Найсильніший учень Потебні, А. В. Попов (1855-1880) глибоко зрозумів ідеї свого вчителя й дав дуже добру працю: „Синтаксическія изслѣдованія" 1881 р., де дослідив повстання й значення назовного та знахідного, почасти й кличного відмінків. На жаль, передчасна смерть припинила працю А. Попова й наука втратила людину, що безумовно далеко продовжилаб думки свого вчителя.

Чого не зробив Попов, те доробив Дмитро Миколаєвич Овсянико-Куликовський (1853-1920). Він не був безпосереднім учнем Потебні, але рано підпав сильному його впливові, а ставши з р. 1888-го професором Харківського університету, мав змогу працювати під безпосереднім впливом великого синтаксиста. Д. Куликовський дуже багато написав, увесь час популяризуючи праці Потебні. Багато синтаксичних питань Куликовський розробив самостійно, а що найголовніше, — дав і закінчену систему складні („Синтаксисъ русскаго языка" 1903 р.), чого не зробив Потебня. Усі статті Д. Куликовського глибоко вияснюють окремі питання, напр. безсуб'єктні речення, історію зв'язки, повстання речення й т. ін., і стали за зразкові в науковій літературі. Йдучи методою свого вчителя, Куликовський завжди подає силу прикладів із історичних пам'яток, народньої мови та літературних творів; його історичні екскурси завжди цінні, а психологічні вияснення все глибокі й цікаві. Куликовський був не тільки вчений, але й педагог і склав декілька підручників для вивчення складні в середніх школах. Усі праці Овсянико-Куликовського мали велику популярність, чому ідеї Потебневі широко розійшлися і по школах, і серед інтелігенції.

Взагалі ж вплив Потебні на школу був дуже помітний. Ціла низка авторів: Дмитревський, Преображенський, Баталин, Білорусов і ін. складали свої шкільні підручники складні за думками Потебні. З цього погляду особливо цінні були підручники Н. Баталина з 1883 р. та І. Білорусова; цей останній видав навіть „Синтаксисъ русскаго языка въ изслѣдованіяхъ Потебни" 1901 р., де коротко передав цілу науку харківського синтаксиста. Багато гімназійних учителів

[1] Дуже шкода, що в нас іще й досі нема повного покажчика до праць Потебні. Справа в тому, що Потебня дав надзвичайно багато екскурсів та малих і великих вияснень складневих форм, але все це — без докладного покажчика губиться, бо заголовки розділів не передають того, що в них є. Короткого покажчика маємо тільки при III т. „Изъ записокъ" та покажчика І. Білоусова до його „Синтаксисъ русскаго языка въ изслѣдованіяхъ Потебни", Орел, 1901.

стали досліджувати складневі питання й переносити їх до школи власне підо впливом Ол. Потебні, напр.: Александрів, Андерсен, Андреїв, Є. Бік, С. Браїловський, Б. Гвоздиков, В. Классовський, М. Тростников і ін., а це значно піднесло ступінь шкільної складні. На жаль, тільки українська школа в Галичині позосталася глуха на науку нашого геніяльного вченого. (Кінець буде).

Іван Огієнко.

Українські південно-карпатські говори.

У виданні чеської краєзнавчої енциклопедії: Československá vlastivěda. III, Jazyk за редакцією проф. О. Гуєра в Празі, появилася побіч статтей про мову чеську та словацьку, також стаття про мову українську етнографа Закарпаття Г. Ґеровського під титулом: „Jazyk Podkarpatské Rusi“. Ділиться вона на дві частині: 1. Народні говірки (Lidová řeč Podkarpatské Rusi) і 2. літературна мова (Literarní jazyk Podk. Rusi).

В першій статті автор описує наперед область українського населення, а потім досліджує відношення українських п. карпатських говорів до решти „русского языка“ та поділ цієї вітки української мови на говіркові групи.

Для нас мають вагу передовсім два останні розділи згаданої статті, бо автор відкриває нам просто сенсаційні факти, що на них чомусь то дотеперішні дослідники і свої, і чужі (Брох, Дурново) не звертали, чи може не звернули належної уваги. Оце він відкриває такі риси південно-карпатських говірок, що — на його думку — не знаходяться зовсім в інших українських говорах. Ось вони: 1) подвійність голосних *о*, *е*, а то нормальних і вузьких (коня—ко̂ні, село-на се̂лі, вузьке е̂ відоме аж у московських говорах; 2) зм'якшення приголосних губних, *р* та зубних перед наступним *е*, що знов споює п.карпатські говори з великоруськими говорами; 3) зберігання різниці між давнім *ы* та *і*, що на думку автора — осамочують „карпаторусскі“ говори від решти українських, а з'єднують їх із великоруськими; 4) зникнення йоти між голосними, а передовсім перед *у* (*мау*, *маву*), чого також не знають інші українські говори; 5) творення вищого ступеня наростком — *ый* (!) прямо від пня (*пустий — пущий*, *товстий — товщий*), що не відоме в інших українських говорах, а збереглося в мові великоруській у формі дієприслівника (*толще*); 6) форми часу минулого дієслів *вести*, *плести*, *мести*, *бости* — *вюг*, *плюг*, *мюг* (*з*)*буг* повстали на основі такого ж закону фонетичного, як у говорів псковських, де група приголосних *дл*, *тл* перейшла на *гл*.

Усі ці дані мають свідчити за твердженням автора, що українські південно-карпатські говори займають самостійне місце, їх не можна зарахувати до жадного іншого українського наріччя.

Тим часом докази авторові не видержуть жадної критики. В першій мірі більшість вичислених явищ не займає цілої области п.карпатської, а тільки частину, а подруге ні в однім пункті не відповідають дійсності. Автор дійшов до наведених висновків через необізнання з найближчими сусідніми галицькими говорами, що їх описали Верхратський, Свєнціцкий, Рабіївна, Княжинський, Зілинський. Знання цих праць, хоча б Верхратського про говори долівські, околиці Угерець, Рабіївної про говори бойківські в „Sprawozdaniach Polskiej Akademji Umiejętności“ т. XXXVII — Nr. 6, не завели б автора до таких висновків. Подвійні *о*, *е* характеристичні також і для говорів бойківських у Галичині. Сенсаційне відкриття м'якости губних, *р* та зубних перед наступним *е* видко не дійшло до чуткого вуха Броха, Дурново, вперше його відкриває Ґеровський. Можу сумлінно ствердити, що мені за 15 літ студій п.карпатських говорів не доводилося таке чути. Автор повинен був навести місце й людей, що від них це записав. Зберігання різниці між старим *ы* та *і* відоме північно-карпатським говорам лемківським, бойківським, долівським, люблинським, підляським, а почасти й поліським, як це стверджує Зілинський у „Пробі“ ст. 349. І вищий ступінь, творений, по думці автора, закінченням -*ий*(!), відомий

також бойківським говорам (Огоновський: Studien... ст. 120). Форми часу минулого в чотирьох дієсловах на *г* не можна ніяк ставити в парі з явищем старим у псковських говорах, бо воно там появилося підо впливом сусідніх говорів летських, як це прийняли тепер і Трубецькой та Дурново.

Всі основи автора, що на них він побудував цілковиту окремішність п.карпатських говорів, не мають ніякої ваги, а коли б він прослідив був здобутки нашої науки на полі діялектології, не попав би в такі суперечності з фактами мовними. Але в автора знати іншу тенденцію, — у всіх наведених точках зблизити говори українські п.карпатські з великоруськими. Тим часом вони сильно пов'язані історичним розвитком та такими самими тенденціями розвитковими з найближчими говорами північнокарпатськими. А правильність такого тісного зв'язку північно- й південнокарпатських говорів уже підкреслив був Михальчук р. 1875, хоч він не розпоряджав такими даними, що їх може мати той, хто на цій території довше живе.

Варто б посвятити більше місця й дальшому розділові про поділ п.карпатських говорів на окремі групи, що їх автор налічує аж 14. Критерії авторові досить неозначені, нерішучі, бо раз автор каже, що їх можна б поділити на дві групі на основі наголосу сталого й рухливого (а це вже й робив Верхратський), а не признавши цього критерія за вистарчальний, каже, що можна б узяти ще й інші різниці, як прим. вимову: *кінь*, *кунь*, *кӱнь*, *кыснути-киснути* й под. В дійсності взяв він за принцип переголос старих закритих *о*, *е*, додаючи на кожній області ще інші явища, що найчастіш територіяльно не годяться з рефлексами *о*, *е*, забуваючи одночасно про інші, не менше важні явища, а навіть іноді чисто індивідуальним явищам приписує широке розповсюдження. В цій частині праці майже кожне речення потребує доповнень або великих коректив. При цім автор вилучає з тіснішого зв'язку з говорами долішнян говори верховчнські здовж Карпат, починаючи від Уга аж на схід до Тереблі, а також і говори гуцульські, як зовсім молоді щодо колонізації. Тим часом, коли б автор повів був ізоглоси звукових або морфологічних явищ, то вони в багатьох випадках зайняли б як область верховинську, так і долішню. Правда, говори долішнян мають деякі явища, невідомі говорам верховинським, а також західнім.

У другій частині своєї студії автор прослідуює розвиток літературної мови п.карпатс., констатуючи, що від перших початків письменства п.карпатських українців аж до половини XIX. століття панує в основі слов'янорущина, в 16 і 17 в. пересякнута діялектичними місцевими явищами, від другої половини XIX в., а то від заснування товаритсва Василія Вел. змагання до великоруської літературної мови, що її майже ніхто не опановує, переходить потім боротьбу за літературну мову від р. 1919 та роздвоєння на два табори: великоруський та український. Оцінка цих боїв, а також результат — не вірні, бо сильний український літературний рух зведений до одинокого Гренджі-Донського, тоді як він нараховує тепер щонайменше один десяток авторів, про що могла б повчити його стаття А. Гартля в „Слованськім Пшегледі“ 1930. р.

Ужгород. Др. Іван Панькевич.

Артизм творів Степана Руданського.

1. Впровід.

В українському літературознавстві присвячується небагато уваги питанням форми, т. зн. розборові елементів, що визначують характер даного літературного факту, як твору мистецького. Вповні погоджуюся з твердженням істориків літератури, що головну задачу цієї дисципліни будуть усе становити аналіз історичний, соціологічний, психологічний, словом: звернений на позамистецькі моменти. Однак для повного й всебічного наукового освітлення твору в рамках модерного літературознавства безперечно потрібний також докладний, фаховий формально-естетичний розбір.

Новіша теорія літературознавства ставить собі далеко ширші завдання, ніж чиста історія літератури. А серед різних інших завдань дослідника літератури визначується важне місце також формальному аналізові. Боротьба між формалістами та дослідниками змісту твору ведеться вже від найдавніших часів, від конфлікту античної естетики з теорією Плотіна аж до полеміки між класиками й романтиками. Вкінці перемогла німецька ідеалістична естетика змісту; погляд її сформував Ґете ось як: „Поважаю ритм і рими, що власне й роблять поезію тим, чим вона є; але те, що найглибше нас вражає, найтриваліше впливає — це не форма, а ота решта, що залишається з поета, коли його переложити на мову буднів". Естетика змісту та історичне наставлення панували впродовж цілого XIX-го століття, і тільки в 90-их роках деякі вчені проголошують нові постуляти. Напр. страсбурзький професор тен Брінк уважає вже 1891. р. за найважніше завдання літературознавства дослід відношення форми до змісту, тобто спосіб представлення („Über die Aufgabe der Literaturgeschichte"). Вільгельм Дільтай кладе теоретичні підстави під модерне систематичне літературознавство, що його опрацьовують дуже всебічно, при помочі різних метод і підходів, такі вчені, як Ґундольф, Унґер, Фослер, Ельстер, Петерсен, Вальцель, Цисарж, Марґольц і інші. В рамках цього літературознавства находить також формалістичний метод сприяючі умови розвитку. Він доходить за новіших часів навіть до занадто односторонніх висновків про головне значення формального розбору в літературознавчому досліді. Проф. Вальцель не вагається в творі „Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters" механічно переносити Вельфлінову теорію досліду творів пластичного мистецтва на поезію. Такі крайні висновки, розуміється, самі по собі радикальні — але вони не заперечують ваги формального розсліду, як одного з багатьох завдань літературознавства.

2. Предмет цієї праці.

Хочу, не претендуючи на подання повного, систематичного розбору технічного боку творчости Руданського, з'ясувати тільки декілька важних питань, що приходять на думку при такому розгляді творів нашого талановитого подільського поета.

В праці над біографією Руданського та критикою текстів його творів можна замітити останніми часами деякий поступ, заманіфестований головно в виданні Кримського й Левченка „Знадоби", т. зн. сирих фактичних матеріялів про Руданського. Тим часом у ділянці розсліду самої його творчости не зроблено досі майже нічого. В історіях літератури обмежуються такі автори, як Петров, Огоновський, Єфремов, Франко і ін. до загальних заміток, що тепер вже нічого нового не дають. Трохи ширша спроба перегляду творчости Руданського з-під пера В. Герасименка, додана як передмова до „Поезій" Руданського видання Книгоспілки з 1927. р., вражає своєю поверховністю та тенденційним недоцінюванням таланту й оригінальности автора. Зрештою про твори Руданського пишеться тільки принагідно, прихапцем і без належних підготівних студій. Ще гірше стоїть справа з аналізом формального боку віршів Руданського. Тут можемо вказати тільки на два важніші наукові факти, а саме: в згаданій передмові присвятив В. Герасименко 4 сторінки формальному розборові творів нашого поета, тоді як М. Зеров у замітках до того ж видання поезій говорить на трьох сторінках про формальний бік перекладу „Іліяди". Герасименко обмежується до загальних фраз про будову віршу й строфи у Руданського, підкреслюючи тісний зв'язок його поетичної техніки з народньою поезією та стверджує, що „наслідуючи народню пісню, автор найменше звертає увагу на обробку свого віршу". Оскільки б Герасименко був докладніше прослідив формальну структуру поезій Руданського, він ніколи не міг би був дійти до такого висновку, — бо подрібні студії вказують на те, що Степан Руданський був саме може одним із перших українських поетів, що с в і д о м о цікавився технікою поезії та старався пристосовувати в своїх творах найрізнорідніші технічні засоби

мистецтва слова. Правда, не все це авторові вдавалося — і частенько він не осягав бажаних естетичних ефектів, — але це вже інше питання. Однак, ніби Руданський не звертав уваги на формальну сторінку своїх поезій — це нічим необґрунтоване твердження.

3. Заголовки, як мистецький засіб.

Спершу хочу тут спинитися над питанням про формально-естетичне значення заголовків у творах Руданського. Це питання в науці відносно нове й мало знане. Напр. у польській літературі на нього звернула увагу м. ін. А. Хоровічова в „Pamiętniku Literackim" 1923 р.

Заго́ло́вок — це перший момент, де зачинається зв'язок між читачем та схованою під символами буков і слів індивідуальністю поетичного твору. Завдання його подібне до завдання увертюри в опері, що витворює відповідну атмосферу для того, щоб слухач став здібний сприймати всі естетичні вартості даного твору. Проблема заго́ло́вків, особливо при аналізі творів Руданського, цікава, а то тому, що з рукописів видно, як автор сам прикладав до заголовків своїх творів велику увагу. Він не вдоволявся придуманням заголовків для поодиноких творів, а старався також свої твори класифікувати, поділити на групи, та теж цим групам надати відповідні назви. Всі свої поезії взагалі називає Руданський співомо́вками. Вже О. Огоновський у своїй „Історії літератури" II. I. 320 вірно пояснює цей термін, що його створив Руданський, як „співи в мові", а Кримський інтерпретує його в I. томі „Знадобів" 162, як „співною мовою" написані твори. Кримський також звертає увагу на дуже важну обставину, що термін „співомовки" відносився в Руданського до всіх його поезій взагалі. Це стверджено на основі автографів Руданського, і тому неправильно прикладати цей термін тільки до популярних, коротких віршиків анекдотичного характеру — як це увійшло в ужиття через помилку перших видавців поезій Руданського. Віршовані ж його анекдоти треба називати виключно терміном самого автора „приказки". Як видно з опублікованих в I. томі „Знадобів" так званих „Заголовків", що на їх підставі Руданський хотів розмістити поезії в проєктованій своїй збірці, систематизація його творів вироблена дуже точно. Поодинокі назви переходили деяку еволюцію, як це видно на прикладі балад. Їх він у різних часах називав різно. Із рукописів видно, що спершу звав він їх „небилицями", натякаючи тим на їх фантастичність, а пізніше „байками хатніми". Родовід цієї другої назви трохи складніший: байками взагалі називав наш поет усі вірші, що в них оповідається про якусь подію, тоді як терміном „байки світовії" старався передати московський науковий термін „міровыя сказанія", пристосований до апокрифічних народніх повісток, головно про створення світу; у протилежність до цих „байок світових" він назвав інші свої віршові оповідання, теж на народніх головно мотивах побудовані, однак уже більше приватного, а не релігійного чи космогонічного характеру, „байками хатніми". Романчук у своєму виданні творів Руданського („Руська письменність") поміщує балади під рубрикою „оповідки". Термін це також Руданського, однак, поскільки знаю, він його прикладав тільки до фолькльорних оповідань, записаних з уст народу („Оповідки Вакули"), але не до своїх поезій. (Далі буде).

Львів. Др. М. Гнатишак.

Зміна *о*, *е* на *і* в говорі с. Головчинець Залісецького повіту.

Говір с. Головчинець[1] знає досить послідовну зміну *о*, *е* на *і* в закритих складах, хоч і відхилень не мало. Ці відхилення повстають через аналогію, брак почуття, звідки береться таке *і*, або під чужим впливом.

[1] Село Головчинці лежить над річкою Дуплою, коло містечка Товстого в повіті Заліщики. Говір села — не чистий подільський і не наддністрянський; в ньому виразно перехрещуються впливи подільського говору з говором наддві-

Тут чуємо звичайно: тік, рік, віз, ніс[1] (несла), ніс (носа), ґніт (ґнота), лїд (леду), мід (меду), шістка (шестий), сїмка (семий), сіл (си^{е}ло), доріг, ключів, щітка, чіп, на сьвіжім, к'исіль - к'исілю, соловій - вія, ви^{е}сїле, вівце — вовец, вістри^{е}, вівс — вовес, сіль, постїль (і посьтїль) — постели (і -лї), дїдовід, запалі́не, але па́ли^{е}не, підбріхувати, вичісувати. Те саме також у G^{3}: сухіт, хоч без зміни *о*, *е* на *і*: запон, монет, підвод, би^{е}зрог.

В повноголосних формах маємо *і* в закритому складі в словах: поріг, беріг, воріг (і ворог), сторін, сто^{у}діл (а то й: студіл), ворі́т (і ворот), борід; але тільки: голов, коров, порох, голод, волочка (у сусідньому селі, за 2 клм, Ворвулинцях: волї́чка), за́полоч, вити^{е}реб'ювати (рідше: -рі-), виверчувати, зате майже все: підперізувати, виполїкувати (і -ло-).

У словах, узятих із церкви, досить часто й тепер зміни *о*, *е* на *і* нема: Бог, бодай < богдай, бодапро́сти < Бог да простить (але також почуємо: Біг, пан^{м}-біг, бігме), возни^{е}сеніе, Тройце (хоч три ярі свічки разом у трираменній формі називаються: трі^{й}це; в цім останнім слові *й* сильно редуковане, майже непомітне).

У багатьох словах наголошене *о* лишається незмінне: война, вольско < войско (і войсковий), моцний (хоч міць), вандровний (але: вандрівни́к), злосний (хоч злїсьть), кошнице (к'іш), ни^{е}бощик, ни^{е}-бошка (хоч: ни^{е}біжи^{е}чка, поруч: ни^{е}божи^{е}чка,) панчошка (рідше: панчішка), ножи^{е}чка (рідше: ніжи^{е}чка), роздорожи^{е}, G^{3} лоз, блох (блїх), причолка (за N^{1} причо́лок, хоч буває й при́чілок). Поза акцентом без зміни *о*, *е* на *і*: Федор, набор < на - борг (тут *г* безголосе), обоє чужі (грецьке й німецьке). Сюди ж належить п о д р а, а далі й свої: вороженьки, дороженьку (і -рі-) зо, надо (мнов).

Не повинно б бути зміни *о*, *е* на *і*, але вона є через аналогію[1] до інших відмінків: к'інец (і конец), к'ілок - к'ілка (ніколи: колок), частіш: столец, скопец, рідше: стілец, ск'іпец; усе тільки: чіпец, камінец, G^{3} ластівок (поруч ласьтї́вок),

Через фальшиву аналогію зміну *о*, *е* на *і* бачимо в таких словах як: здо́йму -підо́йму, і здійму́ — підійму́; підійма́ю (рідше: -до-), але все: підо́йма; віді́йму (відійму́) і відо́йму; все: ді́йти, розірвати, зі і зо мнов, відійти (і відойти), відітхнути.

Є вже й такі слова, де зовсім затрачується почуття, звідки *і* взялося, і слово остається з *і* в цілій відміні, от як: міль - міли, к'ір - к'іру, кук'іль - кук'ілю (рідше: коколю), кріль, кріле, крілик. Ба, навіть індивідуально (у старих) можна почути: сіль - сіли - сіли^{е}в (поруч: соли, соли^{е}в). Подібно: міць - міци - міци^{е}в (і моци, моци^{е}в; пор.: забрали єго силоміць, або: силоміци^{е}в).

Львів. Др. Микола Пушкар

Фонетичні та семасіологічні трансформації в місцевих словах.

Кілька прикладів з говірки села Хотимира на Покутті.

Торкаючись фонетичного переформлення слів, маю на увазі не окремі звукові особливості сло́ва в його артикуляційних частинах, а цілу постать слова таку, що її в діялектологічних працях зазначують в „скороченнях" чи „стягненнях" (гаплологія). Це цікаве з'явище пояснюють впливом двох факторів: а) частим стосуванням цих слів у щоденній — діловій, швидкій — розмові, де ціллю гаплології: економія часу; б) місцем наголошення, що притягає до себе всю силу експресії нашого голосу на шкоду ненаголошених складів. В останньому випадку склади — звичайно безпосередні перед наголошеним чи по наголошеному складі — поступаються надто своєю повнозвучністю, а то й якістю фонем.

стрянським (опільським). На мапі І. Зілинського з 1933 р. говір Головчинець зарисований до опільської (наддністрянської) діялектичної групи, що не вповні вірне. Докладніше розповідаю про це в своїй недрукованій праці: „Говір с. Головчинець Заліщецького повіту".

[1] У цій статті зазначаю: *ї* по приголосній — це м'яка приголосна + *і* (ні, сі... = ні...); *и^{е}* = *и* з *е* неакцентованого; *к'* — палатальне (т. зв. м'яке) *к*; *о^{у}* = *о* сильно зближене до *у*; *н^{м}* = *н* із губним замкненням, рівне майже вповні *м*.

[1] Іншої думки на цей процес І. Огієнко: Нариси з історії укр. мови, 1927 р. ст. 34-37.

Думаю, що ці пояснення не вичерпують усіх можливих ситуацій та причин гаплології. Можливо, що місцями діє тут сила т. зв. „складотворчих“ *р*, *л*, місцями ще інші, досі не відкриті, закони людської мови.

Приклади: сирда́ (= середа) — *е* по *р* випало, *р* вимовляють довше, ніж звичайно; ненаголошене *е* по *с* перейшло в *и*; зате: в се́рду — де чуємо знову повнозвучне *е* під наголосом. Па́рбок (= парубок) — *у* по *р* випало; *р* вимовляють довше; іноді трохи зм'якшене. Перве́сло (= перевесло) — *е* по *р* випало, *р* довше. Па́доньку мій! (= припадоньку..!, ой леле!). Ба́ло (= бувало), нпр.: „він, бало, сидит та й розказує нам“. Бо́ле, бо́ли — слово в сільській говірці вельми часте, либонь теж скорочене, або спаяне з двох слів ув одне; значення його: слава Богу. Окремо, самостійно його ніколи не вживають, завжди в реченнях, нпр: „вже му, боли, лекше“, „моя жінка, боли, встаткувалася“.

Дуже мало, або й цілком не звертають наші дослідники - діялектологи уваги на мандрівку значення сло́ва. А праця цікава, багата, бо семасіологія відкриває дивні й таємні шляхи, що ними переходить народнє слово. Звідкіля воно взялося, як це сталося, що, нпр.: віда́в, вида́в — значить у говірці: мабуть, можливо? Але́ — значить: невже? (а́ли = але, та); вікно́ — значить: а) глибоке місце в ставку („без дна“), б) джерело в кам'яному ґрунті, в) ополонка, проруб льоду на річці; під (на поді) — значить: горище; пі́ло, пі́йло (пиття) — значить: борошно, розведене в воді з молоком; карни́к — значить: хлів на безроги, вівці і т. ін.

Значення слів переноситься з одних річей на другі, близькі й далекі, але завжди такі, що якимсь чином з собою посвоячені (матеріяльно або психологічно). Воно (значення) зв'язується їхньою подібністю за признаками зверхньої форми, за розумінням розмірів, призначення, способу виконання та льокалізації речей. Чималу ролю в цій трансакції відіграє обсяг уяви, а ще більшу (може найбільшу) — ціла гама почувань люди́ни.

Рівне. Др. Б. Кобилянський.

Життя слів.

Гости́ниця — це дім, де спинялися гості, цебто подорожні чи купці. Уже в греків було багато гостиниць, побудованих поблизу великих міст або славних храмів, а в Римі були гостиниці й при великих дорогах. Гості спинялися в гостиницях зовсім вільно, — їх тут однаково приймали, чи був то багатий чи бідний, родовитий чи простий. В середні віки гостиниці ширяться й по цілій Европі. В Московії для гостей існували особливі „гостинні двори“. Слово „гостиниця“ відо́ме в слов'янських пам'ятках із XI віку, напр. у Супрасльськім рукопису. В Словнику П. Беринди 1627 р. „гостиниця“ перекладено на наші українські обставини: „корчма“ (але „корчма“ тоді ще не мала сучасного значення).

Гости́нець — це широка дорога, via publica, що нею подорожували гості, а від них і дорога отримала свою назву. Слово дуже давнє, відоме вже в „Руській Правді“: Аще погубять слѣдъ на гостиньци на велицѣ, а села не боудеть. Грамота Казимира 1349 р.: По путь по Подгаєцьскый, а по гостиньць по Колбаєвьскыи. Грамота 1441 р.: А по гостинець по Вишеньскый. Слово „гостинець“ у своїм старім значенні широко відоме в Наддністрянщині, і зовсім забуте в Придніпрянщині. „Гость — гість“ позостало в нас уже з новим значенням. А новий чужий „готель“ зовсім випер нашу рідну стародавню „гостиницю“.

Грубія́н — часте в східньоукраїнських говорах слово, визначає: нахабний, зухвалий, невихований. Слово утворене чи не на взір німецького Grobian — простак, але підпало в нашій мові „озмисленню“ зо словом „грубий“ і тому змінило трохи своє значення. Сильно розгалужене в нас слово: грубіянство, грубіянський, грубіянити.

Гуля́ти — широко розгалужене в українській мові слово, з різним значен-

ням: спочивати, походжувати, їздити чи ходити без праці, не працювати, веселитися, святкувати, грати в яку забаву, забавлятися, танцювати і т. ін. У всіх цих значеннях слово відóме в українських Думах, де його вжито аж 43 рази. Напр.: Ми за твоєю головою пили да гуляли 133. Чистим полем гуляли 126. Чорним морем далеко гуляли 79. 83. 84. Добрим конем гуляє 152 і т. ін., у всіх випадках трудно встановити ближче значення слова. Але здається, що „гуляти" — танцювати, це дуже давнє значення, в говорах наддніпрянських уже мало знане, але ще дуже поширене в говорах західніх. Бірчак, „Василько" І.: Скоморохи грали якусь дику пісню, а вона гуляла-гуляла-гуляла 133, Розпустила волосся й гуляла-гуляла-гуляла 133. Як не заграє увесь ліс, як не станують дерева гуляти II. 149. Пізніші значення „гуляти": бути вільним, бавитись у що, напр. у Б. Грінченка, „Під тихими вербами": Гуляти в ящура 31, Як де зійшлися, так зараз і гулять, звичайно на гроші 293. Форма „гулиця" (улиця) має звичайне протетичне (приставне) г і тільки випадком збіглося з „гуляти".

Ґільйотина — рубалка, машина відрубувати голови засудженим на горло підчас французької революції. Складалася вона з рами — два стовпи з поперечкою, а між ними в жолобках легко ходила важка велика гостра сокира. Засуджений клав голову в раму; сокира падала, і голова відлітала. Назву свою ця машина одержала від д-ра Ґільйотена (1738—1814), члена установчих зборів. Року 1788 вніс він до цих зборів свій проєкт, щоб у республиці смертна кара робилася з найменшими муками для засудженого, а сам процес виконувався якнайскоріш; крім того, щоб усі засуджені мали право на відрубання голови, а не самі вищі верстви громадянства (нижчі верстви тоді вішано). Взір своєї машини др. Ґільйотен (Ґільотен) узяв із попередньої практики в інших державах, бо така рубалка відома була ще давніш. Проєкт Ґільйотена був прийнятий, а сама рубалка одержала назву „ґільйотина".

»Мовний Порадник«

для Редакторів, Видавців і Робітників пера.

Лист четвертий.

6. Ще про апострофа.

Декілька осіб (серед них і о. Проф. Ю. Дзерович) прислали мені низку запитань про апострофа. Охоче відповідаю, щоб у цім питанні не ширилось баламутство. Найперше: сердечно прошу перечитати про апострофа все те, що вже писала про нього „Рідна Мова" в 1933 р. ст. 165. 303-308. 335-342 та в 1934 р. ст. 33. 69-70. 319-20. 339. 363-5. 455. 486-7. 503. 536. Тепер відповідаю на запитання.

1. Апостроф (пáврик) у нашім письменстві заховався традиційно від стародавніх часів (див. „РМ" 1933 р. ст. 335-342).

2. Скільки я друкую по-українському, стільки й уживаю апострофа, — цебто від 1905 р. Ціла українська література ще до більшовиків уживала апострофа. Що апострофа не більшовики запровадили, свідчить про це, напр., Проф. Ів. Зілинський у своїй праці: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, 1932 р., пишучи на ст. 60: Powyższą różnicę między wymową ukraińską i rosyjską starają się Ukraińcy z pod zaboru rosyjskiego j u ż o d d a w n a zaznaczać w każdorazowej swojej pisowni przy pomocy t. zw. apostrofu ': м'ясо, п'ятниця і t. d."

3. Більшовики не мали й не мають до апострофа жадного відношення, — до них він віки був, і не вони його запровадили. Навпаки, за українцями тепер і росіяни завели собі апострофа й пишуть: об'являю, из'являю, из'ясняю й т. ін.

4. Зв'язувати апострофа з більшовиками, це кривдити наддніпрянців і показувати свою незнайомість із їхньою старою культурою.

5. Чи ми тут будемо вживати апострофа, чи не будемо, це не вплине на правопис наддніпрянський, — там на нас не оглядаються.

6. За останні 50 літ в Україні так звикли вже писати з апострофом, що тепер тяжче було б Наддніпрянщині відвикати від апострофа, аніж Галичині звикати до нього.

7. „Рідна Мова“ не видумала апострофа, — вона тільки змушена була, в ім'я національної одности, прийняти академічний правопис.

8. Пишучи відриваємо руку і для інших значків, напр. для крапок над *і*, *ї*, *й*, але це ще не говорить проти цих буков.

9. Наддніпрянці звичайно говорять і мовою російською, де існує органічне сполучення *б*, *п*, *в*, *м*, *ф* з йотованими голосними: мясо (= miaso, не mjaso); при більшому впливі російської мови так часом вимовляють і українці; щоб показати свою відмінну вимову, вживаємо апострофа: м'ясо.

10. Хто з чужинців, особливо росіян і поляків, учиться української мови, тому апостроф стає дорогоцінний, бо кожний раз показує правдиву вимову.

11. Коли б апострофа не було, то для галичан мусіли б його таки запровадити, щоб показувати правдиву вимову *р*, бо в літературній вимові існує відмінна вимова *ря* і *р'я*, див. про це „Словник місцевих слів“ ст. 130-131 § 12.

12. Те, що інші слов'яни не вживають апострофа, нічого не доводить: а) їм апостроф не потрібний, бо мають іншу вимову, б) в азбуці вони мають *j*, а при *j* апостроф не потрібний, і в) апостроф власне наочно підкреслює іншим слов'янам про відмінність нашої вимови.

13. Інтелігентний українець легко вимовляє й органічні сполучення *бя*, *пя* і т. ін. в чужих словах, а в своїх: тьмяний, святий, різдвяний і т. ін. (не: ťmjanyj, swjatyj, див. „Словник“ ст. 148), отже вимовляємо: в'ялий, але святий (wjałyj, swiatyj).

14. Діти дуже легко вчаться писати з апострофом, див. про це „Рідна Мова“ 1934 р. ст. 33. 455; а вже для мільйонів поросійщених дітей, що вертаються до рідної мови, апостроф просто дорогоцінний, бо виразно показує, як треба їм читати, а це важливе для цілого нашого народу.

15. „Ми, галичани, і без апострофа йнакше не вимовляємо“. І добре, — значить, нема жадних труднощів навчитися писати апострофа: пишіть його по губних *б*, *п*, *м*, *ф* там, де по нім чується *j*: п'явка (pjawka). Але складів *ря* і *р'я* в Галичині не розрізняють (кажуть бур'я burja, а треба буря buria), — тут апостроф дуже потрібний, бо покаже правдиву вимову.

16. Дуже багато наддніпрянців-емігрантів тільки на еміграції почали поважно вчитися укр. мови, тому тепер і не вживають апострофа, бо взагалі говорять і пишуть „галицькою“ мовою. З них прикладу не можна брати.

З товариським привітом
Редакція „Рідна Мова“.

Січень. 1935 р. Варшава, вул. Стальова 25 п. 10.

Передрукуйте це в Вашім виданні!

Говірка с. Серафинець Городенського повіту.

Сполуки голосних. Давні сполуки: *ер*, *ор*, *ол* між приголосними дали повноголос: *ере*, *оро*, *оло*: середа́, борода́, голова́ і т. ін. У нашій говірці друга голосна перед наголошеним складом скоротилась. У скорій вимові повстають такі форми: сирда́, де́рво, че́рво, бурда́, гулва́ і т. ін. Натомість сполука півголосних *ь*, *ъ* з пливким *р* між приголосними дала групу *ир*, нпр. кирва́виці, кирни́ці і т. ін.

Затрата чи поява звуків. Затрата (скорочення). Голосні часто зникають у скорій мові: го́лка, мнє, хо́чти, до́ста, го, му, ї, по́чкай (почекай), довгобра́зий, гирки́, ста (сюди), нпр. дай го ста, най му сти́пи зро́б'ю;... твую псома́му; сирди́на, вирте́но, мугри́ч, па́рбок, ніц. Деколи знову голосні **появляються** в назвуці: ірже́, йора́ти (пісня: Ти си ли́шиш в Сарафи́нци сіяти, йора́ти, а я піду мо́лод жо́вняр дуро́ги збива́ти). Те саме діється й з приголосними. Вони рівно ж зникають чи появляються. **Заник приголосних** *в*, *г*, *й*, *л*, *ть*, *д*: о́здух, о́зме, ознисе́нє, оскре́с, зїза́ти;

читве́рь, бі́чи, мочи́, лічи́, прости́бі; тогі́д, ни-бі́си, да́й-му по́ки; масни́ці; шіздісе́кь; кла́ні (1/4 копи). Поява приголосних *в, г, й* (поява придиху): ву́рда, ву́лиці; го́ндички, Гаме́рика, горі́х; е́нчий, е́ндик, Іван; *зр > здр*: здрєк, здрі́лий; *мр > мбр*: цимбри́нє, ци́мбра. Затрата складів (контракція). Заникають рівно ж і цілі склади: аґі́т (а дивіться), ади́ (а диви), чо-хо́ч (чого хочеш), ни́цьку брр (кличуть вівці).

Переставка (метатеза) поодиноких звуків і складів: видмі́дь (медвідь), куло́пні (коноплі), вугури́ти (говорити), бурко́ваний (брукований), око́ман (економ).

Сполуки приголосних звуків. Звуки підпадають різним змінам не тільки поодиноко, але й в сполуці з іншими звуками. Якість зміни залежить від сусідства. Між двома приголосними появляється деколи переходовий звук для легшої вимови. Означую цей звук знаком *і*, бо його мабуть найбільше чути. Чути його в мові дітей і в пестливій мові: ма́мⁱцю, кни́жⁱка, близе́нⁱко, ни́нⁱка, цⁱвях і т. ін. У мовознавстві це явище зветься off-glide, поль. ześlizg.

Обопільний вплив звуків на зміну їх артикуляції. Уподібнення. Внаслідок сусідства й безпосередньої стичности звуків наступають зміни, що провадять до їх повної або частинної подібности. У той спосіб повстає уподібнення (асиміляція) звуків повне або частинне, прогресивне або регресивне.

Частинне уподібнення: 1) щодо звучности: *б, д, ж > п, т, ш*: гулу́пка, кла́тка, книшка; 2) щодо носовости: *вн, бн > мн*: рі́мний, ко́мнір дрімни́й, г. мно́; 3) щодо звучности: *к, сь > ґ, зь*: Вили́ґдинь, про́зьба, ли́ґвариці: 4) уподібнення (т. зв. гармонія) голосівок: вча́ра, салама́ха, диле́ко, уде́рити, прифе́сорь, приве́т, тра́ба; 5) щодо місця артикуляції: *нб, нк, мк > мб, м, нк*: па́мбіх, бамбе́тлі, бумбони, тасе́нка, амбо́нія; *жц > сц*: на кни́сці; *щц > сц*: в ке́сці (ки́шка).

Повне уподібнення: *зс > сс*: ссубо́ў; *зж > жж*: ж жінкоў, ж желю́; *тч > ч*: очина́ш; *тш > ч*: коро́ччий; *дс > ц*: зві́цци; *дш > ч*: муло́ччий; *чц > ц*: в суро́цці; *тс > ц*: же́ницци; *шс > с*: б'е́сси; *жш > с*: ни ва́сси; *дн > нн*: си́гонни.

Уподібнення між словами т.зв. sandhi. Уподібнення наступають рівно ж і між кінцем одного та початком дальшого слова, тому що між звуками в нашій мові нема білих значків, як між буквами на папері, а слово не становить для себе окремої цілости, але лучиться з іншими, що на себе обопільно впливають. Звучні перед глухими наступного слова тратять свою дзвінкість і навідворот: глухі перед дзвінкими стають дзвінкими. Напр.: *піт сило́м* чути як: *піцци-ло́м*; *піт столо́м* чути як: *пістоло́м*; кід біжи́т, ніз були́т, підж біла, ріґ за ро́ком, наж брат, сиб гуро́х, пез га́вкає, даґ до́му, наввє́здинь (гонять пастухи худобу в поле).

Розподібнення (дисиміляція) полягає на тому, що звук стає різний від звука, що з ним він стикається або сусідує. Дисиміляція може бути повна й частинна, прогресивна й регресивна. Напр.: *хш>кш*: су́кший, ле́кший; *рт>нт*: антіле́рія; вирблю́д, ро́слуга, ліво́рвир, фільфе́бир, дизинти́рь, відли́га; *кт*: до́хторь, дире́хторь, шпе́хторь; *чн*: рушни́к, биспе́шно; *сс > сц*: сца́ти; *чт*: шти́ри; *мн > нв*: тру́нва; *нш*: ра́нчий, е́нчий; *нн > лн*: насі́лник, казалниці; *ц* зам. *с*: па́нцкей, ри́нцкей, городе́нцкей, гори́нцкей, дни́нцкі.

Упрощення приголосних груп. До відомих упрощень в літер. мові можемо з нашої говірки подати ще такі приклади: *дс > ц*: грума́цкий, кана́цкий, лю́цкий, суслі́цкий.

Вплив чужих мов. Цекання: *ц* зам. *т*: ці́хо, ціхохо́ди (постоли). Дзекання: *дз* зам. *д*: дзі́нькує; *ґ* зам. *г*: ґа́рдий, ґа́нити, підґа́рлє, ґа́бити, ґа́рдити, ґлей; носовість: кла́нцати, дзумбила́ти, пантрува́ти, пльо́нтати, со́мпель, скригонта́ти. (Кінець буде).

Яворів. Іван Велигорський.

Вирівнюйте залеглості! Присилайте передплату на р. 1935-ий!

До Передплатників, Читачів і Прихильників »Рідної Мови«.

Місяць січень — місяць розбудови „Рідної Мови“.

Нижчепідписані, Гурток Прихильників „Рідної Мови“ в Варшаві, докладно ознайомившись із матеріяльним станом місячника „Рідна Мова“, пастановили видати цю відозву й звернути нею увагу на ту загрозу, що налягла над нашим єдиним і одиноким рідномовним журналом.

За два роки невпинної праці „Рідна Мова“ всім показала, як нам потрібний власне такий журнал. Позостаючись щиро науковим у самій своїй істоті, журнал знайшов таку популярну форму й таку загальнозрозумілу мову, що заговорив до найширших мас, усіх закликуючи до рідномовної праці. Мало того, журнал не тільки кинув надзвичайно корисне нам гасло: „Всі дбаймо про культуру своєї мови“, але й виконав його, притягуючи широкі кола нашої інтелігенції до найрізнішої рідномовної праці, наслідком чого скрізь по краю, а також і за кордоном повстають так нам потрібні „Гуртки плекання рідної мови“.

Найбільшою заслугою двохрічної тяжкої праці „Рідної Мови“ треба вважати послідовне проведення в життя великого щиронаціонального гасла: „Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис“. Двохлітня ця праця допровадила до того, що тепер увесь український народ ясно й глибоко зрозумів, що за всяку ціну мусить створити собі всеукраїнську літературну мову, як найміцніший орган своєї духової односіи. Тепер нема вже свідомого українця, щоб думав тут інакше.

Заслугою „Рідної Мови“ вважаємо й те, що це вона перша голосно заговорила про мовне винародовлення нашої еміграції, — політичної в Европі й зарібкової в Америці та Канаді, це вона невпинно кличе цю еміграцію не рвати мовних зв'язків із своєю Батьківщиною й переходити на всеукраїнську літературну мову.

„Рідна Мова“ не є тепер, власне, редакція в звичайному того слова розумінні, — це наша цінна культурна установа, така установа, що до неї щоденно звертаються за рідномовними порадами десятки осіб. І всім дається найповніше вияснення або листовне, або на сторінках „Рідної Мови“. З цього погляду відносимо „Рідну Мову“ до наших культурно-освітніх установ.

Здавалось би, що широке громадянство, користаючись із праці „Рідної Мови“, належно оцінить і матеріяльно підтримає таку висококультурну свою інституцію. Докладно ознайомившись із матеріяльним станом Видавництва, ми переконались, що воно зовсім не має потрібного для своєї широкої праці матеріяльного ґрунту, більше того – близьке до занепаду, а тримається тільки через надзвичайну відданість рідномовній ідеї й повну посвяту цій справі безробітного Редактора його, що виконує при Видавництві всі функції, аж до найнижчої включно. Підрахунок боргів 27 листопада 1934 р. показав, що сам край заборгував „Рідній Мові“ 4104 зл. 20 гр., висока сума для молодого Видавництва. Уважаємо такий стан за зовсім ненормальний і загрозливий, а тому й кличемо все українське громадянство підтримати „Рідну Мову“ й дати їй змогу належно розбудуватися.

1. Закликаємо всіх Передплатників, Читачів і Прихильників „Рідної Мови“ найенергічніше зайнятися приєднанням журналові нових передплатників. Нехай стане святим обов'язком кожного приєднати бодай одного нового поредплатника „Рідній Мові“.

2. Закликаємо всю політичну наддніпрянську еміграцію, а також усю еміграцію зарібкову масово передплачувати „Рідну Мову“, і вже тим підтримати цю нашу щиропатріотичну незалежну наукову установу. Нехай не буде ані одного емігранта, що не передплатив би „Рідної Мови“ й не працював би для її підтримки.

3. Закликаємо всіх Передплатників, Читачів і Прихильників „Рідної Мови“ в краю, Европі, Америці й Канаді при-

силати добровільні датки на розбудову журналу. Нехай не буде українця, що не відгукнувся б на цей наш заклик. Ділом покажім, як ми ставимось до ідеї всеукраїнської духової односте.

4. Всіх боржників „Рідної Мови“ сердечно просимо сплатити свої борги найпізніше в місяці січні 1935 року. Коли б цього не сталося, просимо Редакцію „Рідної Мови“ видрукувати список цих упертих боржників, а ми допоможемо Видавництву стягнути ці борги.

5. Оголошуємо місяць січень місяцем розбудови „Рідної Мови“, й закликаємо всіх Передплатників, Читачів і Прихильників цього журналу активно й реально допомогти цього місяця Видавництву. Нехай ніхто не відмовиться від цієї праці! Всі подбаймо про розбудову своєї „Рідної Мови“!

Голосно стверджуємо, що „Рідна Мова“ існує тільки на передплату й ні звідки жадної допомоги не одержує. Як це не дивно, але ні одна українська установа не допомагає „Рідній Мові“...

Глибоко віримо, що цей наш заклик знайде такий же щирий відгук серед нашого громадянства, з яким ми писали його. Українську пресу ласкаво просимо передрукувати цей заклик.

Варшава, 11 грудня 1934 року.

За Варшавський Гурток Прихильників „Рідної Мови“: Інж. Оп. Нестеренко, Проф. Мгр. П. Кривоносюк, Мгр. І. Коровицький, Інж. Підполк. С. Білодуб, Інж. П. Сікора, Інж. Поручн. Ол. Сім'янців, Підполк. В. Дитель, Підполк. В. Євтимович, Мірничий П. Черненко, Підполк. Ю. Науменко, Др. Ю. Липа.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитáння наших Читачів.

Бри́ндза. Інж. М. Хомишин запитує нас: „Бриндза чи бриндзя? Гуцули, що виробляють цей сир, вимовляють твердо: *бриндза*, так само придніпрянці, поляки й росіяни. Тільки інтелігенція в Галичині вимовляє останній склад цього слова м'яко: *бриндзя*. Котра вимова правильна? Походження слова неясне. На підставі Martinys Wörterbuch der Milchwirtschaft можна догадуватися („ex Briuza“ — з Брівже), що слово це дісталося з Італії через Балкани й Волощину до нас на Гуцульщину“. Радо відповідаю Вам. 1. Літературна вимова тільки *бриндза*, так подають і академічні словники. Слово чуже, а тому *дз* не зм'якшилося в нас, самі гуцули, що перші позичили це слово, вимовляють *бриндза*; але на Покутті, напр., часта *бриндзя*. 2. Слово це прийшло до нас із Румунії, де здавна пастухи робили бриндзу, румунське brînză того ж значення, — звідти й гуцули навчилися робити бриндзу. Звідки румуни взяли своє brînză, мені не відомо; прошу читачів із Румунії вияснити це докладніш.

Вісник, а не вістник (Українська Студентська Громада в Новому Йорку). Тепер прийнято сполучення *стн* писати фонетично, цебто *сн*, напр.: пісний, чесний, почесний, учасник, облесний, капосний, напасник, пропасниця, існувати власний, хресний і т. ін.; через це пишемо й вісник, щоб бути послідовним. Але є ще й такі, що одності правопису не надають значення, коритися приписам не хотять, а тому самі собі встановляють правопис і пишуть іще вістник. Див. про це „Рідне Писання“ I § 58, — там все докладно вияснено.

„Впивався (Шевченко) красою природи“. („Кобзар“ 1934, передмова І. Ставничого ст. XXV). Думаю, що подібні вирази мусимо конечно виганяти з своєї мови, як некультурні й простацькі. „Вона віддалася“ (побралася, одружилася), „впивався музикою“ (насолоджувався) „п'янів із насолоди“ і т. ін., — усе це вульгаризує нашу мову.

Гри́вня, гри́вень (Укр. Студ. Громада в Новому Йорку). В літературній мові прийнята форма гривня, а не гривна, множ. гри́вні, без гри́вень. Взагалі слова на *-вня* мають G^3 на *-вень*: возовень, часовень, підповень і т. ін. Див. „Рідне Писання“ I § 93 і 96.

Духо́вний — ду́хо́вий (Мгр. І. Коровицький у Варшаві). Трудно подати різницю поміж цими словами, бо в літературній мові вони вже в багатьох випадках злилися. Завжди кажемо: духо́вні вірші, духо́вна пісня, духо́вний стан, духо́вна особа, духо́вна школа і т. інше, зв'язане з духівництвом. Рос.-укр. академічний словник I 259-60 подає: янголи — істоти духо́ві (і духо́вні), Ду́ховим батьком був Драгоманов, С. Єфремів. У Б. Грінченка: Духо́ва міць. Духови́й — це тільки про інструменти, піч духова́.

Застосувати (Д. Бучинський у Трибухівцях), див. про це слово „Р. М“. 1934 р. ст. 119-120.

Ля́ський—ля́дський (Укр. Студ. Громада в Новому Йорку) Стародавній прикметник усе був тільки лядьскꙑй *лядьскый*, від кореня *лядь-*. Так, в „Повісті временних літ“ під 1019 р. читаємо: Пробѣжа лядьскую землю, під 1030 р.: Бысть мятежь в земли лядьскѣ і т. ін. Форма лядський часта й тепер у народній мові, визначає польський, напр. лядська віра й т. ін., але часто й лайливо: лядський сину. Пишемо лядський (пор. людський), фонетична форма ляцький. Як повстало стародавнє лядський — не вияснено. Від форми *лях* була форма *ляшський*

тепер пишемо *ляський*. Отже, форми *лядський* і *ляський* — це різні форми.

Мати, матір (Д. Бучинський у Трибухівцях). Називний відмінок *мати*, знахідний *матір*; говірково й *матір* уживають у називнім. У Шевченка: Мене мати породила 3, Тяжко матір покидати 165. Див. „Рідне Писання“ І § 87 ст. 40.

Навмання (Др. К. Кисілевський і М. Сидоренко в Рафалівці). В живій людовій мові маємо: навмана́, навмани́, навманьки́, навманяки́, навманці́, навманя́ навмання́, а в літературній панує навмання́. Академічний Рос. укр. словник II 733. 824 подає такі приклади: Навмання́ розказую, Шевч. Він ніколи не вмів жити навмання́. Грінченко. Тікали зовсім навмання́, Дніпр. Чайка. Я подалась вулицею навмання, Л. Українка. Може навмання́ читати, Квітка. Походження слова темне, але того корення, що й об-ман, обман-а, ман-ити, ман-івці й т. ін. Міцних підстав писати *-ння*, здається, нема (Словник Грінченка подає навманя́), але форма навмання́, з двома *н*, сильно защепилася вже в літературній мові, її ж подає й академічний правописний слівник, тому навмання́ пише й „Рідна Мова“.

Ре́шето (Дир. І. Кулиняк у Варшаві). В літературній вимові знаємо тільки ре́шето, мн. ре́ше́та, з реші́т, — так подають академічні словники. Словник Б. Грінченка IV 14 подає тільки ре́шето. В рос. мові решето́. Західньоукр. говори часто мають решето́, мн. ре́шета.

Український наголос (Д. Бучинський у Трибухівцях) не сталий, це зна́чить — може бути на кожному складі. Але в літературній мові пильнують, щоб кожне слово мало тільки один наголос, як воно в більшості й є. Наша мова не знає такого правила, ніби двоскладові слова мають наголос на початковому складі, — можуть мати й на кінцевому. Від числа складів наголос взагалі мало залежить, — залежить частіш від інших причин. Вимовляємо тільки Франко́, ніко́ли Фра́нко (але чужа вимова й вимова неукраїнського прізвища буде Fránko). Вимовляємо Ма́рко Вовчо́к, Пана́с Ми́рний, а не Мирни́й.

Наголос зприставкованих дієслів на -ити (Суддя Яр. Марків у Бучачі). За малими винятками, дієслова т. зв. IV. кл. на *-ити* звичайно недоконані й мають наголос на *-и-*: роби́ти, проси́ти, кади́ти й т. ін.; у формах часу теперішнього ці дієслова переносять наголос на корінь: ро́биш, ро́бить, ро́бимо, ро́бите, ро́блять, але 1. особа має наголос на кінці: роблю́, прошу́, каджу́, колочу́ й т. ін. Коли до цих дієслів додаємо приставку, то вона змінює їх значення — робить їх доконаними, але зовсім не змінює наголосу. Тільки ось ці чотири дієслові, з'єднуючись із приставками, все таки позостаються недоконані, але наголос конечно переносять на корінь: зво́дити, заво́зити, перено́сити, нахо́дити й т. ін.; наголос позостається на корені цих чотирьох дієслів і по всіх формах часу теперішнього, в тому числі і в 1. особі однини: нахо́джу, нахо́диш, нахо́дить, нахо́димо, нахо́дите, нахо́дять, вино́шу, заво́жу й т. ін.

Прийменника (Проф. П.) ставимо звичайно поруч іменника або поруч його прикметника, але не далі, напр. у Шевченка: „*В* довгій рясі *по* келії старий чернець ходить“. Такі форми, як: „Сів *на* давно вже нечищене й покривлене крісло“, трохи штучні, треба б: „Сів на крісло, давно вже не чищене й покривлене“.

Правописна одність (Укр. Студ. Громада в Новому Йорку). Правописні розбіжності поміж мовою „Чистота й правильність української мови“ 1925 р. і „Рідним Писанням“ 1933 р. пояснюються тільки бажанням одности й карности в правопису після академічних ухвал. Див. „Рідне Писання“ І ст. 3-4: „В ім'я культурної одности українського правопису йдемо за академічним правописом навіть там, де ми з ним не зовсім погоджуємось“. Пишіть: трьох, чотирьох,ніччю, піччю.

Істота літературної мови (М. Сидоренко в Рафалівці) не така, як Ви собі уявляєте: літературна мова звичайно не багато оглядається на говірки, завжди штучна й не все логічна. Традиція в літературній мові грає величезну ролю, і вона закріплює те, що спочатку видається дивним. На літературну мову не можна дивитися під кутом однієї говірки, — з такого погляду все буде „не по-нашому“. Це й Х. Якимчукові в Парижі.

Західньоукраїнські елементи в літературній мові (Проф. о. Ю. Дзерович у Львові). Літературна мова не мало взяла й від мови західньоукраїнської. Так, напр., тепер пишемо *від*, хоч східньоукраїнська мова звичайно знає *од*; Шевченко, напр., *від* не знав. Далі, від західніх говірок узяла літературна мова й свою систему писати *і* з *о* та *е*, хоч у східніх говорах вона не така. Так само за впливом західніх говірок у літературній мові пишуть тепер *-мир-*, *-пир-*, *-бир-*, хоч східні говори знають тут тільки *і* (вмірати й т. ін.). Із західніх говорів і правопис *зима*, хоч на сході панує *зіма*. І т. ін. (див. „РМ“ II 233). В східніх говорах родовий тільки радості, пильності, веселості й т. ін., літературна мова (непослідовно) прийняла була писати тут *-и*: веселости (правда, тепер це відкинене).

Новини з української мови.

Др. Кость Кисілевський: **Правописні правила**, Львів, 1934 р., 14 ст., накладом автора. Автор подає головні приписи академічного правопису — і в цім цінність його книжечки. Нарешті зачинають виступати й галицькі мовознавці в обороні нового правопису! Розповівши коротко, де треба писати апострофа, автор слушно підкреслює чорними черенками: „У нас сприймається спровола писання апострофа в наукових та інших письмах“ (ст. 4). В писаннях *г* і *ґ*, *л-ль* автор подає дві системі, не висловлюючись ні за ту, ні за ту.

Цілий правопис подається на 11 сторінках, і це найбільша недостача книжечки: вона занадто малесенька, чому для вчителя буде неповна, а для учня неясна. Пояснення й поради часто такі коротенькі, що нічого не дають; напр. ст. 11: „Зберігайте чуже *ф*“, і ні слова не говориться, коли пишемо *п*, напр.: Пилип, трапити і т. ін. Або: „В деяких словах не відчуваємо ви-

разно відмін між звуками *е и*, а проте в письмі зазначаємо їх" (т. 4), — що це учневі пояснить? На ст. 5 читаємо: „Пишіть *і* в закінченнях", і подається 4 рядки слів на *-ній*, — хто що з того зрозумів? „Пишіть *ї*, де чуєте *йі*" (6), — а що робити з тими, що того не чують? І т. д., і т. д., — таких пояснень, що через свою короткість нічого не пояснюють, тут занадто багато.

А часом маємо пояснення невдалі. „До абетки не входять... апостроф" (3), — автор хотів певне сказати, що апостроф не впливає на порядок азбуки. „Окремо пишіть перечення *не* в присудках" (9), — так, але ж дієслово часом присудком не буває (напр.: я постановив не тратити часу). „Лапки обмежують(?) чужу пряму мову, власні назви" і т. д. (13), — може зазначають?

Не обійшлось і без відхилень супроти літературної мови й правопису; так, автор пише: вве́*чорі*, впер*ід*, навма*ня́*, по́трох*и* замість: вве́*чері*, впер*ед*, навма*ння́*, потро́х*у*; пише Діло, Новий Час, зам. „Ді о", „Новий Час"; подає (ст. 8): „здоровля (здоров'я)", по-академічному навпаки: здоров'я (а не: здоровля). Що це таке: „Крапки — це знак п р і р в и в мові", — може п е р е р в и? На ст. 3 так перенесено: над'-їдати, роз'-яснювати, — а е не прийнято ж лишати апострофа в кінці рядка. Вираз на ст. 4 „в н а у к о в и х п и с ь м а х" не літературний, таке саме х а р н и й на ст. 7; форми щ о б и ст. 9 літературна мова не знає, — в ній панує щ о б; не потрібні й: відтам, наборзі, попри на ст. 10. Думаю, що скорочення *зл.* (ст. 13) треба читати з л о т и й, а не зологий.

На ст. 11 автор подає дві системі писання *ґ-г*, *ль-л*, але тут непорозуміння: тепер же вернулись до справді академічної постанови, й *ґ*, *ль* зовсім не пишуть (крім деяких традиційних слів); пощо подавати перестаріле?

Хто знає академічний правопис з докладнішого підручника, тому „Правописні правила" Др. К. Кисілевського придадуться на повторення, як коротесенький конспект.

За якість художньої мови. Збірник статтей. Харків, 1934, 95 ст. У цьому збірничку вміщено такі статейки: 1. Г. Ш е в е л ь о в: Мова „Диктатури" Ів. Микитенка, 2. М. Т е т і є в с ь к и й: Мовний реалізм в драмі, 3. Н К а г а н о в и ч: Мова персонажів „Загибелі ескадри" О. Корнійчука, 4. О л. Ф і н к е л ь: Про деякі хиби мовно-стилістичного оформлення дитячої книги, 5. О. М а т в і є н к о: Кілька міркувань про роман „Мати" А. Голувка. До книжки на окремій сторінці епіграф: „На всьому фронті радянської літератури поруч з боротьбою за високий рівень художніх творів, поруч з боротьбою проти ворожої пролетаріятові ідеології, треба міцно взятися за розв'язання проблеми майстерності, проблеми опанування яскравою, многобарвною й багатою мовою".

У перших трьох статтях аналізується мова дієвих осіб у драмах, скільки вона відповідає виведеним особам. Ставиться справедлива вимога, щоб кожна дієва особа говорила тільки своєю мовою; подаються зразки мови: правдивого більшовика, більшовика нестійного, куркуля, інтелігента, матроса, комсомольця, прихованого петлюрівця і т. ін. Осуджуються мовні архаїзми, вульгаризми й т. ін., скрізь дістається „націоналістичним мовознавцям" С. Смеречинському та Гладкому, писати за їхніми вказівками — це „ухил на мовознавчому фронті"; завжди підкреслюється конечність дотримуватися норми літературної мови. Матвієнко дорікає А. Головкові навіть за „етнографізм" мови, за такі форми, як „пішов собі", „задрімав був", „чули були", „он *ув* одній", „бідна вси", — ніби тхне тут Смеречинським і іншими „зрадниками на мовознавчому фронті"... Що це: писати чисто народньою мовою М. Вовчка — це „зрада"? Чому зрада?

О л. Ф і н к е л ь: **Про деякі хиби мовно-стилістичного оформлення дитячої книжки,** Харків, 1934, „За якість художньої мови" ст. 59-88. На дитячу літературу звертають у Совітах надзвичайно велику увагу, знаючи, що дитина багато навчається з книжок. Ол. Фінкель у своїй статті спиняється на мові дитячих українських книжок, підкреслюючи її недостачі. Дитяча мова буває а к т и в н а — розмовна мова дитини, й п а с и в н а — мова, що дитина її розуміє, але не вживає. Книжка мусить дбати про розвій обох цих мов.

Найперше — дитяча книжка мусить привчати дитину до мови літературної й виховувати її на зразках мови висококультурної. „Шкоа культивує чисту високоякісну мову", цього ж вимагають обіжники Комісаріяту Освіти й від дитячих книжок.

Молодий читач — дошкільного й початкового шкільного віку — любить більше слухати, сам читає мало. Треба це завжди мати на увазі й пильнувати, щоб дитячі вірші справді були ритмічні, легкі запам'ятати, і щоб багата рима допомагала цьому. Синтакса мусить бути відповідна: короткі й ясні речення, легкі до зрозуміння. Уникати всього, що затемнює це зрозуміння. Образність мусить бути естетична й приступна дитячому вікові; уникати сухої абстрактности. Так само термінологія й лексика мусить бути приступна; скрізь уникати вульгаризмів, дбати про художність мови.

А вже найбільший гріх дитячих книжок — на думку Фінкеля — це „націоналістичні перекручування у синтаксі" за порадами „теоретиків націоналістичного мовознавства", як от: Смеречинський, Курилова, Кримський і ін... Напр. не треба вживати множини пошани: батько казали, але: батько казав. „Хибність(?) таких синтактичних тенденцій вже добре висвітлена в нашій лінгвістичній літературі" (ст. 74)... Як бачимо, — до бочки меду додано ложку дьогтю...

П р о ф. І в. З і л и н с ь к и й: **Лемківська говірка села Явірок.** „Lud Słowiański" 1934, Краків, т. III, кн. 2, ст. 178-218. Явірки — село повіту Новий Торг, на захід від річки Попраду, під чехословацькою границею, 6 клм від Щавниці. Населення не автохтонне, повстало може „з мандрівних пастухів, що зайшли в цю околицю через хребет Карпат із Спішу" (184) десь перед XIV в. Дуже докладно описана фонетика цієї мови, коротесенько морфологія 206-212, а з складні — найголовнішої науки мовознавства — нічого не подано, через що титул праці не відповідає її змістові, бо ж фонетика — то ще не мова.

Józef Szemłej: **Z badań nad gwarą łemkowską,** Краків, 1934, „Lud Słowiański" т. III кн. 2 ст. 161-178. Це тільки частина праці автора про лемківську мову: 1. голосні носові, 2. сонанти і 3. сполучення пливких з йорами. По розгляді мови, автор приходить до висновку, що »гіпотеза про не східньослов'янське походження лемківського говору позостається тільки нічим недоведеною гіпотезою" (ст. 175), — всі дані вказують, що лемківський говір — без сумніву східньослов'янський, український (ст. 161). До статті додано мапку лемківського говору.

Іван Огієнко.

Мова наших видань.

Кобзар. Повне видання в трьох томах. У редакції з передмовою та примітками Івана Ставничого. Том I, ст. XLVII + 312 in 16°, 1934. Накладом „Універсальної Бібліотеки".

Чепурненький томик нового видання „Кобзаря" робить дуже приємне враження й безумовно буде корисною книжкою для широкого громадянства. Багаті пояснення допоможуть пізнати правдивого Шевченка. Акценти на деяких словах може нарешті привчать і Галичину по-літературному читати „Кобзаря".

Автор опирається в своїм виданні на „текст Сімовича" й Б. Лепкого, — це хиба цього видання; чи ж не можна було дістати найліпшого тексту з видання Академії Наук („Поезія" т. I-II 1927 р.)? В передмові І. Ставничого маємо часом разячі непорозуміння, напр.: „Дали Шевченкові в київ. унів. катедру малярства" ст. XXVII, — не катедру, а вчительство; „Рада Академії Мистецтв надала Шевченкові найвищу російську гідність у мистецтві і науці, титул — академіка" XLII, — титул академіка мистецтва нічого спільного не має з академіком науки; С. Аксаков ст. XXXVII був більше письменник, а не вчений; А. Пипін ст. XLV був учений, а не критик і т. п.

Безумовно корисна риса цього видання — розставлення наголосів на деяких словах; шкода тільки, що цих наголосів не перевірено докладніше, чому часом маємо наголоси неправдиві, напр. до́бу 3, шеле́снули 7, не хочу́ 13, поро́дила 27, понесла́ 27, до́чку 29, чума́ченьки 52, дуну́в і багато т. ін:; в передмові на ст. 19 і 43 дається не літерат. наголос: захо́дились, захо́дився, а треба: заходи́лись, заходи́вся.

Додатня риса видання — літературна мова й академічний (з апострофами) правопис, — час уже звикати до них і широкому громадянству. Жаль тільки, що й місцеві слова й вирази часті в передмові й поясненнях, напр. (у дужках подано форму літературну): Плятона 3 (Пла-), зі (зо), аби 10 (щоб), в роді 12, попри 12, щоби (щоб), подружив (-ся) 22, вистарали (-ся) йому місце 24, маляря (-ра) 17. 18, од (від), Йов (Іов) 30, завдно (-се) 40, боліли його (йому) зуби 30, мусілося (мусіли) закривати 31, зрадів скринькою 31 (зрадів, що ...), це щось несказанно жахливого (жахливе) 34, двері отворені 38 (відчинені), 41 літ (рік) 26 і т. ін. (пояснення див. у „Словнику місцевих слів"). Часом русизми в географ. назвах: в Ростові на Дону (над Доном) 5, в Ромнах (в Ромні) 5; полонізми: почав складати в рідній мові (рідною мовою) 21; вульгаризми: друзяками 22, впився (насолоджувався) красою природи 25 і т. ін.

Яр. Вільшенко: **Мандрівки мишки-гризикнижки по Львові**. Львів, 1934, „Дитяча Бібліотека", ч. 155, 128 ст. Цю книжку перечитають наші діти з задоволенням. Шкода тільки, що писано її не чистою літературною мовою, але мовою мішаною, з великою домішкою місцевих слів і форм, напр: сотка (сотня), скрилась (сховалась), зверха (зверху), давний (давній), увійшло двох людей (увійшло два чоловіки), козакови (козакові) й т. ін. У віршах нелітературні наголоси: да́вно, пи́ли, жи́ли, взя́ли, правну́ки, була́, азбу́ки (треба: давно́, пили́, жили́, взяли́, пра́внуки, була́, були́, а́збуки) й т. ін. Думаю, що для дітей, особливо тих, що для них видається »Дитяча Бібліотека«, книжки треба писати тільки найкращою літературною мовою, — нехай діти замолоду привчаються до такої всеукраїнської, а не місцевої мови.

Іван Огієнко.

Златоструй української мови.

Подаємо виписки з творів Ма́рка Вовчка́ т. II з 1862 р., видання з наголосами („Дві Долі"). Подаємо це як ілюстраційний матеріял глибше зрозуміти й докладніш освітлити граматику, стилістику й фразеологію, а головно — складню нашої мови. Нехай наші читачі й собі переймають подібні вирази для своїх писань і живої розмови. Ця сторінка замінює й сторінку з наголосами.

Абі́ ступи́ла Хи́ма за воро́та, тут і вро́дяться парубки́ 61.

Стара́-старе́зна, *аж* її мох покри́в 65.

Тобі *байду́же*, що тебе́ жі́нка блага́є 69. Про все їй байду́же 61.

На що я ма́ю *безневи́нну* щебету́шечку стріля́ти 69.

Благослові́ть мене́ 63. Неха́й тебе́ Госпо́дь благослови́ть 63.

Ти мо́же ду́маєш *бра́ти* її за се́бе 62. Бери́ Оле́ну 63.

Га́нна *була́* удова́ 60. А я вже пе́вна була́ 64. Мені́ ко́жна невістка бу́де лю́ба 63. Що то плачу́, що то го́мону було́ та страху́ по селу́ 67.

Хи́ма на се не *вважа́є* 68.

Ьве́чері йде Тимі́ш до своє́ї дівчи́ни 64. Нема́ Тимоша́ ве́чір, нема́ й дру́гий, тре́тій 61. Його́ вигляда́є - дожида́є ра́но й ве́чір 61.

Хо́чу її за се́бе *взя́ти* 63. Умо́вила взя́ти Хи́му 68.

Нема́ його́ — *ві́зьме* дівчи́ну жаль 61.

Прожи́ла весе́лий *вік* молоди́й з ним 60. Поки́нь колі́ не хо́чеш ка́ятись вік 62. Неха́й свого́ ві́ку доживу́ в ра́дості 67. Щоб ви до ві́ку ві́чного літа́ли 67.

Лу́чче мені́ вме́рти, як без не́ї *віку́вати* 64.

Зросла́ Хи́ма *вку́пі* з Тимоше́м, — ра́зом

гра́лися, ра́зом і го́ре прийма́ли, все вку́пі 60.
Стої́ть Хи́ма в *воро́тях* 67.
Бу́де каяння, та *воро́ття* не бу́де 62.
Як почала́ *впада́ти* коло його́, то й умо́вила взя́ти Хи́му 68.
Як же мені́ сльо́зи *впини́ти* 60.
Піду́ я до жі́нки в гости́ну 64.
Да́вня то *давнина́* 59.
Вже час мені́ *до* робо́ти 60.
Дожда́ла стара́ неві́стки 68. Бода́й же й ти не діжда́ла до ві́ку весе́лої годи́ни 67.
Дожи́в ві́ку свого́ стари́й 59.
Неха́й ги́не, аби́ я свого́ *доказа́ла* 65.
Дру́гого дня про́ситься Хи́ма в ма́тері 64.
В не́ї на *ду́мці* ті́льки Тимі́ш 61. Наверну́лась йому́ на ду́мку Оле́на 63.
Ду́рно ті́льки слова́ твої́ ги́нуть 62.
Дя́кують Го́сподеві 59.
Жаль її взяв 67. Нема́ його́ — ві́зьме діві́чину жаль 61. Жаль його́ обня́в 70.
Забува́єш мене́ 61.
Почина́ на світ *займа́тись* 61.
Ма́ла собі́ дочку́ одина́чку, *зва́ли* Хи́мою 60.
Го́рда дівчи́на мине́ парубкі́в, і о́ком не *зведе́* ні на ко́го 61. Мо́же Госпо́дь і зведе́ їх доку́пи 60.
Згада́в він її 63.
Знайшла́ ві́дьма ножа́ 66.
Неха́й мене́ мир не зна́в, коли́ я *зра́джу* тебе́ 63. Не зра́джу своє́ї дівчи́ни, по́ки жив бу́ду 62.
Іде́ Тимі́ш у́лицею весе́лий 61. Іде́ бо́ром прислуха́ючись 65.

Дописи Прихильників рідної мови.

Вшанування пам'яти Проф. М. Грушевського. 4 грудня 1934 р. відправив я парастаса по бл. п. Проф. М. Грушевському. Замість вінка на Його могилу парохіяни склали малу лепту на „Фонд Рідної Мови“. Акта при цьому прикладаю. Дай, Боже, щоб розпочата Вами тяжка праця розвинулась якнайкраще. 9. XI. 1934, Володимир Волинський, Свящ. М. Широцький.

Акт. Дня 4 грудня 1934 року у св. Миколаївській Церкві м. Володимира зібрано на „Фонд Рідної Мови“ 4 (чотири) зл. замість вінка на могилу незабутнього Проф. М. Грушевського. Церковний Староста І. Калинчук, парафіянин Гр. Москалюк. Від мене особисто 1 зл., а всього 5 (п'ять) зл. Свящ. М. Широцький.

Як я став передплатником „Рідної Мови“. Давно вже я хотів до Вас написати, одначе якось так сталось, що аж тепер пишу. Не вважайте це за комплімент, якщо скажу, що Ваш журнал, — це для мене Євангелія... Скоро він з'явився на нашому пресовому ринкові, то моїм бажанням було мати його; мати свого, власного... Та матеріяльні злидні не дозволяли на те; вони примусили мене позичати „Рідну Мову“. А та позика була для мене, наче крадіж... Мовою я цікавлюся віддавна. Я вже давно, ще бувши учнем третьої-четвертої клас гімназійних (1927-28), зацікавився мовою. Коли я читав твори наддніпрянських письменників, то мені впадало в вічі те, що мова в їхніх писаннях була якась інша, аніж у наших, галицьких. Котрі з них писали правильніш, я не знав, одначе я відчував, що наддніпрянські письменники так гарно, так красно, так якось лагідно, мелодійно пишуть, їхня мова така тепла, м'яка, лагідна, наче матерня рука...

Появу „Рідної Мови“ повітав я радісно, повітав, як щось, що мусіло з'явитись! Я підсвідомо відчував брак її... Та не передплатив її, не мав грошей!.. Коли вона з'явилась, я пригадав собі слова польського поета:

Litwo, ojczyzno moja, ty jesteś jak zdrowie!
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił.

Та коли поет каже, що аж по втраті можна було бачити ціну батьківщини, то я б сказав таке саме парафразою про »Рідну Мову«. Коли не було її, ми нічого не відчували. Та коли вона з'явилась, то ми відчули всю вагу, всю вартість її; ми побачили, що в нашому культурному розвиткові була величезна діра... Так, так! Ми допіру тепер, коли її бачимо, читаємо, можемо бачити всю велич її!...

Не зважаючи на те, що я докладав усіх сил, в 1933 р. я не міг передплатити „Рідної Мови“. Аж ось 1934-го року пощастило мені знайти друзів, що погодились спільно зо мною передплатити „Рідну Мову“ (це були два сільські хлопці). Я вияснив їм вагу „Рідної Мови“, сказав їм, що 1934-го року „Рідна Мова“ друкуватиме початковий курс української мови, словом, говорив їм усе, що тільки міг. Зложили ми по два злоті (разом 6) і я вислав їх на цілорічну передплату „Рідної Мови“. Варто б було бачити моє щастя, мою радість!.. Я ж так радів, коли ніс ті гроші на пошту, коли виповнював чека... Нарешті одержали ми „Рідну Мову“. Моїй радості не було границь!.. Я читав... Кожний рядок був мені дорогий... (Прикро мені було тільки, що мої товариші якось ліниво, якось байдуже брались до читання). Оце коротенька історія моєї боротьби за власну „Рідну Мову“.

Я вважав за краще, щоб три були одним передплатником, аніж мало б бути три „післяплатники“! Видинів, пов. Снятин 12. X. 1934. Мойсяк Іван.

Ювілей Х. Якимчука. 10 червня 1934 р. гурток прихильників відсвяткував 25-ліття поетичної діяльности Хоми Якимчука. Народився поет у с. Бутівці Заславського повіту на Волині 1 листопада 1877 р. в селянській родині. Рано покинув рідну Батьківщину й змушений був блукати світами, довгий час перебував за кордоном. Випустив кілька збірників своїх віршів. Завжди звертає велику увагу на чистоту мови, як в писаннях, так і в житті. Париж, 2. XI. 1934. Борис Лазаревський.

„Гурток плекання рідної мови“ в Бучачі. В Бучачі при „Українськім Товаристві Прихильників Мистецтва“ заклався „Гурток плекання рідної мови“ на внесок, поданий на загальних зборах цього Товариства. Головою Гуртка обрано Ярослава Маркова. На початку до Гуртка вписалося 12 членів, й дня 18. X. відбулися перші збори Гуртка й лекція голови про українську літературну мову. Більшість членів Гуртка — молодь, жінки. Громадянство, бачучи поважну працю

Гуртка, починає ним все більше цікавитись і вписуватись до нього. Маємо надію, що з Гуртка вийде велика користь не тільки місцева. Бучач, 23. X. 1934. Ярослав Марків.

„Гурток плекання рідної мови“ в Стріличах Нових. 4 жовтня цього року засновано у Стрілчах Нових при Кружку „Рідної Школи“ „Гурток плекання рідної мови“. До Гуртка вписалося 21 член (15 хлопців і 6 дівчат). Лекції відбуваються два рази на тиждень, на них приходять всі вписані, бо розуміють рідномовне гасло: „Для одного українського народу — одна літературна мова й один правопис“. Гурток передплачує „Рідну Мову“ й „Бібліотеку Рідної Мови“ Стрілчі Нові, 31. жовтня 1934 р. Бордун Василь, гімн. абсольвент

„Гурток плекання рідної мови“ в Яворові. Заложено в гімназії „Рідної Школи“ в Яворові „Гурток плекання рідної мови“. Др. Іван Велигорський.

Українiстичний Гурток в Новому Йорку. Праця в Гуртку йде невпинно від часу його заснування. Багато труду вкладаємо в життя Гуртка, щоб розбудити приспане зацікавлення до науки своєї мови, літератури й іншого, що необхідне для свідомого українця, але наслідки ще не великі, праця йде помалу. Новий Йорк, 30. IX. 1934. Л. Годівський, голова.

На „Фонд Рідної Мови“ Посилаю Вам 50 ц. підмоги на »Фонд Рідної Мови«. Треба б вислати більше, але коло нас теж скрута, — криза, що дається нам добре в знаки, безробіття та застій у всьому. Прошу ласкаво прийняти хоч цю скромну жертву, а може в будуччині роздобудусь на більше. Здоровлю сердечно й бажаю успіхів у доброму Вашому ділі. Іван Федорович, 18. X. 1934. Regina.

„Бібліотека Рідної Мови“. „Рідне писання“ та „Словник місцевих слів“ стали мені тепер у дуже великій пригоді. Студіюю в УТГУ і часто заглядаю до однієї та другої книжечки. Бажаю найкращих успіхів „Рідній Мові“. S. Catharina, Brasil. 11. X. 1934. Семен Кравченко.

„Рідне Слово“. Було б добре, якби Видавництво видало початкову граматику „Рідне Слово“ окремою книжечкою. Остріг, 12. XI. 1934. А. Шмань.

Побажання. Прийміть від мене, сірого вчителя (що працює в далекій закутині над збільшенням польської культури польського села), сердечне побажання: багато сили й волі працювати для українського Народу. Бажаю Вам успіху в цій праці, бо — поправді сказати, — щоб промовити до душі нашого обездоленого Народу, що вже сам не знає, кому вірити, треба до того мати питоме щастя. Ви починаєте мати це щастя, я те вичуваю з Ваших писань у „Рідній Мові“, де Ви вмієте так переконливо промовити до розуму й до душі. 5. XI. 1934 Учитель В. П.

Бажаю розвою Вашому Видавництву. Passaic, 22. IX. 34, Дм. Фенканин.

Початкова Граматика української літературної мови.

зветься „юс малий“, колись вимовлявся як *е* носове, цебто близько до *ен*, як польське ę, напр.: мѧсо, имѧ, чѧсто. З бігом часу носовість при цих звуках у нашій мові зовсім зникла, чому ѫ перейшов у нас на *у*, а ѧ — на *я*, а по шелесних на *а*: дуб, зуб, м'ясо, часто; але в мові польській ці звуки заховалися аж дотепер.

Був у нас іще звук ѣ, що зветься „ять“; він із часом перейшов у нас на чисте *і*, напр.: хлѣбъ лѣсъ, сѣно, наші: хліб, ліс, сіно. В російській мові ѣ перейшов на *е*, а в польській — на *іа* або *іе*.

Звуки ъ і ѫ були тверді, а ь, ѧ, ѣ — зм'якшальні.

В нашій мові маємо багато різних залишків старовини як у звуках, так і в словах та формах. Залишки старовини в мові звуться **архаїзмами.**

Завдання 149. Глухі ненаголошені голосні ъ і ь часто позникали в середині слова, а на кінці слова позникали скрізь. Скажіть, як буде по-українському: отьць, отьца, орьлъ,орьла, мостъкъ, мостъка, зъвати, окъно.

Завдання 150. Стародавній ь, як знаємо, був голосний глухий, близький до *е*. Запам'ятайте, що це був звук переднього ряду (див. виклад 21), цебто зм'якшальний. З бігом часу в багатьох випадках давній ненаголошений ь зник, але не безслідно, бо позоставив по собі м'якість тієї приголосної, що по ній стояв він. Напр. вдавнину писали: отьца, коньца, людьскый; тепер пишемо: о*т*ця, ко*н*ця, лю*д*ський, цебто не ставимо *ь* там, де був встаровину, але приголосні, що по них був колись ь, вимовляємо м'яко й тепер. Вимовляйте слова: *д*ня, кі*н*чати, же*н*ський (дьнь, коньчати, жьньскый), й скажіть, як вимовляєте в них приголосні *д*, *н*? Як бачите, часом не пишемо *ь*, хоч приголосну вимовляємо м'яко (див. виклад 29).

Завдання 151. Ті *о*, *е*, що повстали з давніх глухих ъ, ь, звичайно при зміні слова зникають, а тому і звуться **рухомі** чи **випадні**: с*о*н — сну, ор*е*л — вірла. Скажіть форми з випадними *о*, *е* до цих слів: день, отець, місток, ввесь.

Завдання 152. Прочитайте по-старослов'янському оці слова й скажіть, як то буде по-польському: дѫбъ, зѫбъ, мѫка, пишѫть, мѧта, п'ѧть, ходѧть чѧсто.

Завдання 153. Давне ѧ в східньоукраїнській мові перейшло на *я*, а по шелесних на *а*. свѧтый — святий, чѧсто — часто. Так тільки й вимовляйте, бо так тільки й прийнято в літературній вимові. Але в західньоукраїнських говорах давне ѧ звичайно дає *е* або *і*: светий, често, світий і т. ін. Як у вас вимовляють слова з давнім ѧ? Зміна ѧ на *е* чи *і* в західніх наших говорах потягла за собою й звичайне *я* та *а* по ше есних, напр.: жеба, чес, лоше й т. ін.; наголошене *я*, що само творить склад, не змінюється: *я*ма, мо*я*. Але вимовляйте *а*, *я* чисто так, як бачите в книжках.

48. Зміна давнього *о*, *е* на *і*.

Пішов Прокіп — не кипів окріп, прийшов Прокіп — кипить окріп, а без Прокопа не кипіти окропу. Спасівка — ласівка, а Петрівка — голодівка. Коли не пиріг, то й не пирожися, коли не піп, то й не попуй. Їхав чумак волами по сіль, а вернувся без волів і соли. Рік не вік. В біді день роком стає.

Тхір — тхо-ра, ріг — ро-га, рід — ро-ду, плід — пло-ду, міст — мо-ста, хвіст — хво-ста, слів — сло-во.

Річ — ре-чі, піч — пе-чі, сіл — се-ло, ніс — не-сла, вів — ве-ла.

Вій-на — во-єнний, бій — бо-ю, рій — ро-єм, Андрій — Андре-я, гній — гно-ю.

Вісь — о-си, віт-ця — о-тець, вів-ця — о-вець, вір-ла — о-рел.

Що таке склад відкритий і закритий? Коли давні *о*, *е* змінюються на *і*, а коли не змінюються? Як вимовляємо це *і*? Яка головна ознака самостійности нашої мови? Яка доля давнього початкового *о*? Перед якими закінченнями змінюються *о*, *е* на *і* у складі відкритому?

Склад зветься **відкритим**, коли закінчується на голосний звук: ро-ду, ро-га, і **закритим**, коли закінчується на приголосний звук: рід, ріг.

Давні чисті звуки о, е, **наші** *о*, *е* **в закритому складі переходять на** *і*, **але в складі відкритому не змінюються:** рід — ро-ду, ніс — но-са, піч — пе-чі, се-ло — сіл. Вдавнину було: родъ, носъ, печь, селъ.

Зміна давніх чистих *о*, *е* на *і* — це найголовніша ознака самостійности української мови.

Те *і*, що повстало з давніх чистих *о*, *е*, треба вимовляти чисто, не наближаючи його до *и*, напр.: ст*і*л, а не: ст*и*л.

Коли ми не знаємо, чи писати і чи **и**, то треба змінювати слово: якщо замість цього непро́різного звука при зміні слова стає **о** або **е**, то треба писати **і**: сіль — соли, віл — вола, стіл — стола, піч — печі.

Завдання 155. Вдавнину в нашій мові було: родъ, носъ, соль, попъ, рокъ, печь, седмь, шесть. Як ці слова змінилися в нашій мові? Запишіть ці нові форми до зшитка поруч слів давніх.

Завдання 156. Полінійте ось так сторінку в зшитку і впишіть по 15 прикладів.

Коли звуки **о, е** *змінюються на* **і**.

Закритий склад.	Відкритий склад.	Закритий склад.	Відкритий склад.
Пишемо **і**.	Пишемо **о**.	Пишемо **і**.	Пишемо **е**.
Сіль	*со - ли.*	*Річ*	*ре - чі.*

Завдання 157 Полінійте отак свого зшитка й запишіть по рядках оці слова: ніс, піл, піп, Біг ріг, сіль, віл, ніж, рік, піч, річ, вів, рід, стіл, плів,

Коли писати **і**.

Коли при зміні слова стає **о, е**, треба писати **і**.			
Закритий склад.	Відкритий склад.	Закритий склад	Відкритий склад.
Пишемо **і**.	Бо при зміні маємо **о**:	Пишемо **і**.	Бо при зміні маємо **е**:
Ніс	*носа.*	*Річ*	*речі.*

Завдання 158. Вдавнину був звук и, що пізніше перейшов на *й*; давне о перед цим *й* перейшло в нашій мові на *і*, напр. воина — война — війна. Придумайте 5 слів, де маємо *і* перед *й*.

Завдання 159. Коли слово розпочинається на *о*, що знаходиться в закритім складі, то це *о*

змінюється на *і* і конечно приймає перед себе приставне *в*. Коли ж початкове *о* знаходиться в відкритім складі, цебто само творить окремий склад, то воно позостається незмінне.

Перепишіть оце до свого зшитка:

Зміна початкового **о.**

Давнє:	Закритий склад:	Відкритий склад:
ось	вісь	о-си
овьца	вів-ця	о-вець.
отьць	віт-ця	о-тець.
орьлъ	вір-ла	о-рел.

Завдання 160. В корені слів, що закінчуються на -ець, -ок, -оть, -ень, звуки *о, е* міняються на *і* і в складі відкритому, напр.: коньць — конець кі-нець. Запишіть до зшитка оці слова й запам'ятайте, що в них маємо *і*, а не *о, е*.

Кінець, стілець, удівець, камінець, червінець, двірець, Дінець, олівець, взірець, кілок, місток, дзвінок, сніпок, візок, ріжок, потічок, присілок, кіготь, кіпоть, лікоть, ніготь, швірень, рівень.

Чи не вимовляють у вас тут *о*, як те чуємо ще в багатьох говорах?

Завдання 161. Перепишіть оце:

В літературній мові прийнято писати: візьму, вільний, сільський, війна, сковорідка, різнорідний, голослівний, кімната, пімста й помста, торгівля й торговля, наро́д і на́рід, прізвище, прірва.

Не пишіть: пр*и*звище, пр*и*рва, треба писати: пр*і*звище, пр*і*рва!

Від Редакції й Адміністрації.

З Новим Роком! Редакція „Рідної Мови" сердечно вітає всіх своїх Читачів та Прихильників із Новим Роком. Сердечно вітаємо також усіх каменярів всеукраїнської літературної мови — вчительство та працівників українського слова, а також усі „Гуртки плекання рідної мови". Щиро бажаємо, щоб Новий Рік справді приніс нам добрий поступ у розвитку культури нашої літературної мови та в здійсненні рідномовного гасла: Для одного Народу — одна літературна мова й вимова, один правопис.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Осип Марків 10, В. Євфимчук 5, Ф. Душек 4·92, О. Задурович 5·55, Св. Миколаївська парохія в Володимирі 5, І. Федорович 2·89, Чупрун 2, Нотар М. Мочульський 5, П. Дорожовець 1, Проф. О. Тисовський 1, о. Березюк 1, В. Ростикус 0·50. А разом — 42 зл. 86 гр.

На Початкову Граматику для укр. молоді: Проф. П. Кривоносюк 5, Осип Марків 9, Учит. М. Петрук 5, Чупрун 1. А разом — 20 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

„Гуртки плекання рідної мови", присилайте нам дописи про свою діяльність.

Час відновити передплату на 1935-й рік! Сердечно просимо відновляти передплату на 1935-й рік і присилати відразу цілорічну передплату, цебто 6 зл. у краю, 2 дол. за границею.

Другий річник „Рідної Мови", ч. ч. 13-24 у мистецькій оправі з англійського полотна, з золотими написами на блакитному полі, тільки 7·50 зл. з пересилкою. Перший річник (без 2 і 3 чисел) 5 зл., другий неоправлений 6 зл.

Оправа для „Рідної Мови" 1934 р. Замовляйте завчасу оправу на „Р. М." 1934 р., а то знову багатьом забракне її. Мистецька оправа з англійського синього полотна, з золотими написами. Ціна 1 зл. з пересилкою. Хто замовить, тому пришлемо з 2(26)-м числом „Р. М."

„Рідне Писання" ч. І в мистецькій оправі 1·50 зл. **„Словник місцевих слів"** у такій же оправі 2 зл. з пересилкою. Без оправи — на 50 гр. менше.

Виправлення рукописів. Редакція „Рідної Мови" приймає замовлення виправляти рукописи для друку. Виконання якнайшвидше. Приймемо мовне керівництво виданням.

Боржники „Рідної Мови", перечитайте відозву до вас вище, на ст. 31-34.

 — Адреса »Рідної Мови«: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправлений 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Л. Грималo-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.